
SIGLA

- T* *Codex Trecensis* [523] saec. xij.
M *Codex Montepessulanus* [H 54] saec. xj.
P *Codex Seledstadiensis* [88], olim *Paterniacensis* [439] saec. xj.
X *Codex Luxemburgensis* [75] saec. xv.
*R*¹ Editio princeps Beati Rhenani quae Basiliae anno 1521 in lucem prodit: qui Rhenanus et *P* usus est et Hirsaugiensibus quibusdam libris iam deperditis.
*R*³ Editio tertia eiusdem Rhenani, Basiliae anno 1539 prolata.
R Consensus harum editionum.
B Editio Martini Mesnartii, Lutetiae anno 1545 prolata: qui Mesnartius et *T* et alio iam deperdito libro videtur usus esse.
C *Codex Iohannis Clementis Angli* deperditus cuius lectiones citat Pamelius in sua editione.
Gel. Editio Sigismundi Gelenii, Basiliae, 1550.
Pam. Editio Iacobi Pamelii, Antverpiae, 1579.
Iun. Editio Francisci Iunii, Franekerae, 1597.
Rig. Editio Nicolai Rigaltii, Lutetiae, 1634.
Urs. Lectiones Fulvii Ursini a Rigaltio laudatae.
Oeh. Editio Francisci Oehler, Lipsiae, 1854.
Kroy Editio Aemilii Kroymann, Vindobonae, 1906.
Eng. Coniecturae Augusti Engelbrecht, Kroymanno communicatae.
Brf. Editio viri docti J. G. Ph. Borleffs, Turnholti, 1952: qui ipse codices *TMPX* denuo contulit, cuique grato animo accepta ea referimus quae in apparatu critico adnotanda censuimus.

**Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI
 DE RESURRECTIONE CARNIS LIBER**

I. [1] Fiducia Christianorum resurrectio mortuorum: illam credentes hoc sumus. Hoc credere veritas cogit: veritatem deus aperit. [2] Sed vulgus inridet, existimans nihil superesse post mortem: et tamen defunctis parentat, et quidem impensissimo officio pro moribus eorum, pro temporibus esculentorum, ut quos negant sentire quidquam etiam desiderare praesumant. [3] At ego magis ridebo vulgus tunc quoque cum ipsos defunctos atrocissime exurit, quos postmodum gulosissime nutrit, isdem ignibus et promerens et offendens. O pietatem de crudelitate ludentem! sacrificat an insultat cum crematis cremat? [4] Plane cum vulgo interdum et sapientes sententiam suam iungunt. Nihil esse post mortem Epicuri schola est: ait et Seneca omnia post mortem finiri, etiam ipsam. [5] Satis est autem si non minor sententia Pythagorae, et Empedocles et Platonici, immortalem animam e contrario reclamant, immo adhuc proxime etiam in corpora remeabilem adfirmant, etsi non in eadem, etsi non in humana tantummodo, ut Euphorbus in Pythagoram, ut Homerus in pavum recenseantur. [6] Certe recidivatum animae corporalem pronuntiaverunt, tolerabilius mutata quam negata qualitate, pulsata saltem licet non adita veritate. Ita saeculum resurrectionem mortuorum nec cum errat ignorat.

II. [1] Si vero et apud deum aliqua secta est Epicureis magis adfinis

quam prophetis, sciemus quid audiant a Christo Sadducaei.
Christo enim servabatur omnia retro occulta nudare, dubitata

1: 1 illam *TMX*: illa *P*. hoc sumus *T* (*ut videtur*): sumus *ceteri*.
4 parentat *Kroy.*: parent. at *T*: parentant *MPX*.
5 eorum *libri*: sepulcorum *Kroy*.
5, 6 negant.. .praesumant *TB*: negat.. .praesumat *MPX*.
13 sententia Pythagorae, et Emp. et Plat. *Trecensis testimonio fretus ita textum constituit Brf*.
17 re<dire> censeantur *Eng. vix usitata sua feliditate*.
19 saltem *T*: salute *MPX* (*forsan recte*).

[p.6]

5 dirigere, praelibata supplere, praedicata repraesentare, mortuorum certe resurrectionem non modo per semetipsum verum etiam in semetipso probare. [2] Nunc autem ad alios Sadducaeos praeparatur, partiariorum sententiae illorum: dimidiam agnoscunt resurrectionem, solius scilicet animae, ita aspernati carnem sicut et ipsum dominum carnis. Nulli denique alii salutem corporali substantiae invident quam alterius divinitatis haeretici. [3] Ideoque et Christum aliter disponere coacti, ne creatoris habeatur, in ipsa prius carne eius erraverunt, aut nullius veritatis contententes eam secundum Marcionem et Basiliden, aut propriae qualitatis secundum heredes Valentini et Apellen. [4] Atque ita sequitur ut salutem eius substantiae excludant cuius Christum consortem negant, certi illam summo praeiudicio resurrectionis instructam si iam in Christo resurrexerit caro. [5] Propterea et nos volumen praemisimus de carne Christi, quo eam et solidam probamus adversum phantasmatis vanitatem et humanam vindicamus adversus qualitatis proprietatem, cuius condicio Christum et hominem et filium hominis inscripserit. [6] Carneum enim atque corporeum probantes eum, proinde et obducimus praescribendo nullum alium credendum deum praeter creatorem, dum talem ostendimus Christum in quo dinoscitur deus, qualis promittitur a creatore. Obducti dehinc de deo carnis auctore et de Christo carnis redemptore, iam et de resurrectione carnis revincentur, congruente scilicet et deo carnis auctori et Christo carnis redemptori. [7] Hoc ferme modo dicimus ineundam cum haeticis disceptationem: nam et ordo semper a principalibus deduci exposcit, ut de ipso prius constet a quo dicatur dispositum esse quod quaeritur. [8] Atque adeo et haeretici ex conscientia infirmitatis nunquam ordinarie tractant. Certi enim quam laborent in alterius divinitatis insinuatione adversum deum mundi

2: 11 creatoris *TB^{ms}*: creator carnis *MPX*.
13 heredes *T*: haereses *X vulgo: lectiones contaminant ceteri*.
26 congruente *T*: congruenter *ceteri: quaeritur annon quae post congruenter scilicet scripta sunt omittere praestet*.
32 laborent *T*: laborant *MPX*.

[p.8]

35 omnibus naturaliter notum de testimoniis operum, certe et in sacramentis priorem et in praedicationibus manifestatiorem, sub obtentu quasi urgentioris causae, id est ipsius humanae salutis ante omnia requirendae, a quaestionibus resurrectionis incipiunt, quia durius creditur resurrectio carnis quam una divinitas. [9] Atque ita tractatum viribus ordinis sui destitutum et scrupulis potius oneratum deprestantibus carnem paulatim ad alterius divinitatis temperant sensum ex ipsa spei concussione et demutatione. [10] Deiectus enim unusquisque vel motus de gradu eius spei quam susceperat apud creatorem, facile iam declinatur ad alterius spei auctorem etiam ultro suspicandum: per diversitatem enim promissionum

45 diversitas insinuatur deorum. Sic multos inretitos videmus, dum
ante de resurrectione carnis eliduntur quam de unione divinitatis
elidunt. [11] Igitur quantum ad haereticos demonstravimus quo cuneo
<oc>currendum sit a nobis. Et occursum est iam suo quoque titulo:
de deo quidem unico et Christo eius adversus Marcionem: de carne
50 vero domini adversus quattuor haereses ad hanc maxime quaestionem
praestruendam: uti nunc de sola carnis resurrectione ita et
digerendum sit tanquam penes nos quoque incerta, id est penes
creatorem---nam et multi rudes, et plerique sua fide dubii, et
simplices plures, quos instrui dirigi muniri oportebit---quia ex hoc
55 latere unio divinitatis defenditur: sicut enim negata carnis resurrectione
concutitur, ita vindicata constabatur. [12] Animae autem
salutem credo retractatu carere: omnes enim fere haeretici eam,
quoquo modo volunt, tamen non negant. Viderit unus aliqui
Lucanus ne huic quidem substantiae parcens, quam secundum
60 Aristotelem dissolvens aliud quid pro ea subicit, tertium quiddam
resurrecturus, neque anima neque caro, id est non homo, sed ursus

34 manifestatiorem *T*: manifestiorem *MPX*.

46 elidunt *MPX*: instantur *T*, unde *Brf.* instigantur.

47 occurrendum *Gel.*: currendum *T*: decurrendum *MPX*.

51 penes nos quoque incerta *TB*: alii alia.

53 ex *T*: et *MPX*.

59 tertium *om.* *MPX*.

60 resurrecturus *Gel.*: resurrecturum *libri*.

[p.10] forsitan qua Lucanus. [13] Habet et iste a nobis plenissimum de omni
statu animae stilum: quam imprimis immortalem tuentes, solius
carnis et defectionem agnoscimus et refectionem cum maxime
adserimus, redactis in ordinarium materiae corpus si quae et alibi
65 pro causarum incursione praestricta distulimus. [14] Nam ut quaedam
praelibari sollemne est, ita et differri necesse est, dummodo et
praelibata suppleantur suo corpore et dilata reddantur suo nomine.

5 **III.** [1] Est quidem et de communibus sensibus sapere in dei rebus, sed
in testimonium veri, non in adiutorium falsi, quod sit secundum
divinam, non contra divinam dispositionem. Quaedam enim et
naturaliter nota sunt, ut immortalitas animae penes plures, ut deus
noster penes omnes. [2] Vtar ergo et sententia Platonis alicuius
pronuntiantis, 'Omnis anima immortalis': utar et conscientia populi
10 contestantis deum deorum: utar et reliquis communibus sensibus
qui deum iudicem praedicant, 'Deus videt' et 'Deo commendo'.
[3] At cum aiunt 'Mortuum quod mortuum' et 'Vive dum vivis' et
'Post mortem omnia finiuntur, etiam ipsa', tunc meminero et cor
vulgi cinerem a deo deputatum et ipsam sapientiam saeculi stultitiam
15 pronuntiatam, tunc si haereticus ad vulgi vitia vel saeculi
ingenia confugerit, 'Discede dicam ab ethnico, haeretice: etsi unum
estis omnes qui deum fingitis, dum tamen hoc in Christi nomine
facis, dum Christianus tibi videris, alius ab ethnico es: redde illi
suos sensus, quia nec ille de tuis instruitur: [4] quid caeco duce niteris
si vides? Quid vestiris a nudo si Christum induisti? Quid alieno
uteris clipeo si ab apostolo armatus es? Ille a te potius discat carnis

61 qua *Gel.*: quasi *T*: tanquam *MPX*.

63 agnoscimus et refectionem *om.* *MPX*.

64 quae *T*: qua *MPX*.

3: 9 vive dum *Gel.*: vividum *TB^{ms.}*: vivens dum *MPX*.

16 duce niteris *T*: duci inniteris *MP*, forsitan *recte*.

[p.12] resurrectionem confiteri quam tu ab illo diffiteri: quia si et a

20 Christianis negari eam oporteret sufficeret illis de sua scientia non
de vulgi ignorantia instrui.' [5] Adeo non erit Christianus qui eam
negabit quam confitentur Christiani, et his argumentis negabit
quibus utuntur non Christiani. [6] Aufer denique haereticis quae cum
25 ethnicis sapiunt, ut de scripturis solis quaestiones suas sistant, et
stare non poterunt. Communes enim sensus simplicitas ipsa
commendat et compassio sententiarum et familiaritas opinionum,
eoque fideiiores existimantur quia nuda et aperta et omnibus nota
definiunt: ratio autem divina in medulla est, non in superficie, et
plerumque aemula manifestis.

5 **IV.** [1] Itaque haeretici inde statim incipiunt et inde praestruunt, dehinc
et interstruunt, unde sciunt facile capi mentes de communionem
favorabili sensuum. [2] An aliud prius vel magis audias < tam > ab
haeretico quam ab ethnico, et non protenus et non ubique convicium
carnis, in originem in materiam in casum, in omnem exitum
eius, immundae a primordio ex faecibus terrae, immundioris
10 deinceps ex seminis sui limo, frivolae infirmae criminosa molestae
onerosae, et post totum ignobilitatis elogium caducae in originem
terrae et cadaveris nomen, et de isto quoque nomine periturae in
nullum inde iam nomen, in omnis iam vocabuli mortem?
[3] 'Hancne ergo, vir sapiens, et visui et contactui et recordatui tuo
ereptam persuadere vis quod se receptura quandoque sit in integrum
15 de corrupto, in solidum de casso, in plenum de inanito, in
aliquid omnino de nihilo, et utique redhibentibus eam ignibus et
undis et alvis ferarum et rumis alitum et lactibus piscium et

19 et a *MPX*: et *T*.

23 utuntur non Christiani *TC*: utitur non Christianus *MPX*.

4: 3 tam *add. Urs*.

7-8 molestae onerosae *T*: onerosae molestae *MPX*.

9 terrae *T*: terram *MPX*.

11 <ait> vir sapiens *Kroy. Brf*.

12 persuadere vis *TB*: persuadere *MP forsane recte (i.e. persuaderis): persuadere*
X.

15 lactibus *GR³*: iactibus *MPXR¹*: retibus *T*.

[p.14] ipsorum temporum propria gula? [4] Adeone autem eadem sperabitur
quae intercidit ut claudus et luscus et caecus et leprosus et paralyticus
revertantur, ut redisse non libeat, ad pristinum: an integri, ut
iterum talia pati timeant? [5] Quid tum de consequentiis carnis?
20 rursusne omnia necessaria illi, et imprimis pabula atque potacula?
Et pulmonibus natandum et intestinis aestuandum et pudendis non
pudendum et omnibus membris laborandum? [6] Rursus ulcera et
vulnera et febris et podagra et mors reoptimanda? nimirum haec
erunt vota carnis recuperandae, iterum cupere de ea evadere.' [7] Et
25 nos quidem haec aliquanto honestius pro stili pudore: ceterum
quantum etiam spurciloquio liceat, illorum <est> in congressibus
experiri tam ethnicorum quam haeticorum.

5 **V.** [1] Igitur quoniam et rudes quique de communibus adhuc sensibus
sapiunt, et dubii et simplices per eosdem sensus denuo inquietantur,
et ubique primus iste in nos aries temperatur quo carnis condicio
quassatur, necessario et a nobis carnis primum condicio muniatur,
vituperatione laudatione depulsa: ita nos rhetoricari quoque
provocant haeretici, sicut etiam philosophari philosophi. [2] Futile et
frivolum istud corpusculum, quod malum denique appellare non
10 horrent, etsi angelorum fuisset operatio ut Menandro et Marco
placet, etsi ignei alicuius extractio aequae angeli ut Apelles docet,
sufficeret ad auctoritatem carnis secundae divinitatis patrocinium:

angelos post deum novimus. [3] Iam nunc quisquis ille summus deus
haeretici cuiusque est, non immerito ab ipso quoque deducere
carnis dignitatem a quo voluntas producendae eius adfuisse:
utique enim prohibuisset fieri quam fieri scisset, si fieri noluisse.
Itaque et secundum illos aequae caro dei res: nihil operis non eius
est qui passus est esse. [4] Bene autem quod et plures et duriores
quaeque doctrinae totam hominis figurationem deo nostro cedunt.

16 temporum *om.* *MPX.*

23 redoptanda *MPX:* impecanda *T* (*pro* imprecanda).

26 liceat, illorum *ita pungebam.* est *hoc ordine addidi:* *Kroy.* post experiri.

5: 1 rudes quique petras *T.*

3 primus *T Gel.:* imprimis *MPX.*

5 vituperationem laudatione depellens *T.*

13 eius *T:* ei *MPX.*

15 itaque *T:* ita *MPX.*

17 credunt *T.*

[p.16] Quantus hic sit satis nosti qui unicum credidisti. Incipiat iam tibi
20 caro placere cuius artifex tantus est. [5] 'Sed et mundus iste, inquis,
dei opus est, et tamen praeterit habitus mundi huius, apostolo
quoque auctore, nec idcirco restitutio mundi praeiudicabitur quia
dei opus est: et utique si universitas inreformabilis post decessum,
quid portio?' Plane, si portio universitati adaequatur. [6] Ad distantias
25 enim provocamus. Primo quidem, quod omnia sermone dei facta
sunt et sine illo nihil, caro autem et sermone dei constitit propter
formam, ne quid sine sermone---Faciamus enim hominem ante
praemisit---et amplius manu propter praelationem, ne universitati
compararetur---Et finxit inquit deus hominem---[7] magnae sine
30 dubio differentiae ratio, pro condicione scilicet rerum: minora
enim quae fiebant eo cui fiebant, siquidem homini fiebant cui mox
a deo addicta sunt. Merito igitur, ut famula, iussu et imperio et
sola vocali potestate universa processerant; contra homo, ut
dominus eorum, in hoc ab ipso deo extractus est ut dominus esse
possit dum fit a domino. [8] Hominem autem memento carnem
35 proprie dici, quae prior vocabulum hominis occupavit. Et finxit
deus hominem limum de terra: iam homo qui adhuc limus: Et
insufflavit in faciem eius flatum vitae et factus est homo, id est
limus, in animam vivam, et posuit deus hominem quem finxit in
paradiso. Adeo homo figmentum primo, dehinc totus. [9] Hoc eo
40 commendarim uti quidquid omnino homini a deo prospectum

19 iste *om.* *MPX.*

21 auctore *MPX:* doctore *T.*

23 distantias *T:* distantiam *MPX.*

24 provocamur *T Brf.*

26-9 *ita pungebam, Kroymannum aliquatenus secutus.*

30 eo cui fiebant *om. T.* homini *MPX:* propter hominem *T.*

36 limum de terra *MPX:* de limo terrae *T.*

[p.18] atque promissum est non soli animae verum et carni scias debitum,
ut si non ex consortio generis certe vel ex privilegio nominis.

VI. [1] Persequar itaque propositum, si tamen tantum possim carni
vindicare quantum contulit ille qui eam fecit, iam tunc gloriantem
quod illa pusillitas limus in manus dei, quaecumque sunt, pervenit,
5 satis beatus etsi solummodo contactus. [2] Quid enim si nullo amplius
opere statim figmentum de contactu dei constitisset? Adeo magna
res agebatur quod ista materia extruebatur. Itaque totiens

honoratur quotiens manus dei patitur, dum tangitur, dum decerpitur,
dum deducitur, dum effingitur. [3] Recogita totum illi deum
10 occupatum ac deditum, manu sensu opere consilio sapientia providentia,
et ipsa imprimis adfectione quae liniamenta dictabat:
quodcumque enim limus exprimebatur, Christus cogitabatur
homo futurus quod et limus, et sermo caro quod et terra tunc. [4] Sic
15 enim praefatio patris ad filium, Faciamus hominem ad imaginem
et similitudinem nostram: et fecit hominem deus, id utique quod
finxit: ad imaginem dei fecit illum, scilicet Christi. Et sermo enim
deus, qui in effigie dei constitutus non rapinam existimavit paritari
20 deo. [5] Ita limus ille iam tunc imaginem induens Christi futuri in
carne non tantum dei opus erat sed et pignus. Quo nunc facit ad
infuscandam originem carnis nomen terrae ventilare ut sordentis
ut iacentis elementi, cum et si alia materia excudendo homini competisset
artificis fastigium recogitari oporteret qui illam et eligendo
dignam iudicasset et tractando fecisset? [6] Phidiae manus Iovem.
25 Olympium ex ebore molitae adorantur: nec iam bestiae et quidem
insulsissimae dens est sed summum saeculi numen, non quia
elephantus sed quia Phidias tantus: deus vivus et deus verus quamcunque

41 soli *MPX*: solum *T*.

42 ut *del. Kroy.*: sed quidni et rescribas?

6: 6 quod *T*: quae *MP*: qua *XR*.

9 ac deditum *X Gel.*: ac dedicatum *MP*: accedit e *T*.

12 sermo caro *T*: caro sermo *MPXR*.

16 paritari *R³ ex variis et parum certis librorum testimonis*.

23 molitae adorantur *T Gel.*: molitur et adoratur *MPX*.

[p.20] materiae vilitatem nonne de sua operatione purgasset et ab
omni infirmitate sanasset? An hoc supererit, ut honestius homo
deum quam hominem deus finxerit? [7] Nunc et si scandalum limus,
30 alia iam res est. Carnem iam teneo, non terram: licet et caro
audiat, Terra es et in terram redibis, origo recensetur, non substantia
revocatur. [8] Datum est esse aliquid origine generosius et
demutatione felicius: nam et aurum terra quia de terra, hactenus
tamen terra est ex quo aurum, longe alia materia, splendidior
atque nobilior, de obsoletiore matrice. Ita et deo licuit carnis
35 aurum de limi quibus putas sordibus excusato censu eliquasse.

VII. [1] Sed ne dilutior videatur auctoritas carnis quia non et ipsam
proprie manus divina tractavit sicut limum, quando in hoc
tractaverit limum ut postmodum caro fieret ex limo carni utique
negotium gessit. [2] Sed adhuc velim discas quando et quomodo caro
5 floruerit ex limo. Neque enim, ut quidam volunt, illae pelliciae
tunicae quas Adam et Eva paradysum exuti induerunt, ipsae erunt
carnis ex limo reformatio, cum aliquanto prius et Adam substantiae
suae traducem in feminae iam carne recognoverit---Hoc nunc
os ex ossibus meis et caro ex carne mea---et ipsa delibatio masculi
10 in feminam carne suppleta sit, limo opinor supplenda si Adam
adhuc limus. [3] Obliteratus igitur et devoratus est limus in carnem.
Quando? Cum factus est homo in animam vivam de dei flatu,
vaporeo scilicet et idoneo torrere quodammodo limum in aliam
qualitatem, quasi in testam ita et in carnem. [4] Sic et figulo licet
15 argillam temperato ignis adflatu in materiam robustiorem recorporare
et aliam ex alia stringere speciem, aptiorem pristina et sui
iam generis ac nominis. [5] Nam etsi scriptum est, Numquid argilla

34 obsoletiore *Gel.*: obsolentiore *libri*.

7: 8 cognoverit *T*.

[p.22] 20 dicit figulo, id est homo deo; et si apostolus In testaceis ait vasculis:
 tamen et argilla homo quia limus ante, et testa caro quia ex limo
 per adflatus divini vaporem. [6] Quam postea pelliciae tunicae, id est
 cutes, superductae vestierunt: usque adeo, si detraxeris cutem
 nudaveris carnem. Ita quod hodie spoliū efficitur si detrahatur,
 hoc fuit indumentum cum superstruebatur. Hinc et apostolus
 25 circumcisionem despoliationem carnis appellans tunicam cutem
 confirmavit. [7] Haec cum ita sint, habes et limum de manu dei
 gloriosum, et carnem de adflatu dei gloriosorem, quo pariter caro
 et limi rudimenta deposuit et animae ornamenta suscepit. [8] Non es
 30 diligentior deo, uti tu quidem Scythicas et Indicas gemmas et
 rubentis maris grana candentia non plumbo non aere non ferro
 neque argento quoque oblaquees sed delectissimo et insuper
 operosissimo de scrobibus auro, vinis item et unguentis pretiosissimis
 quibusque vasculorum prius congruentiam cures, proinde perspectae
 35 ferruginis gladiis vaginarum adaeques dignitatem, deus
 vero animae suae umbram, spiritus sui auram, oris sui operam,
 vilissimo alicui commiserit capulo et indigne collocando utique
 damnaverit. [9] Collocavit autem, an potius inseruit et inmiscuit
 carni? Tanta quidem concretione ut incertum haberi possit utrumne
 caro animam an carnem anima circumferat, utrumne animae caro
 40 an anima adpareat carni. [10] Sed etsi magis animam invehit atque
 dominari credendum est ut magis deo proximam, hoc quoque ad
 gloriam carnis exuberat quod proximam deo et continet et ipsius
 dominationis compotem praestat. [11] Quem enim naturae usum,
 quem mundi fructum, quem elementorum saporem non per
 carnem anima depascitur? Quidni? Per quam omni instrumento

25 confirmavit *T Gel.*: affirmavit *MPX*.
 27 non *TMPX*: num *Kroy.* signo quoque interrogandi infra post damnaverit positio.
 31 vinis item *om.* *MPX*.

[p.24] 45 sensuum fulta est, visu auditu gustu odoratu contactu: per quam
 divina potestate respersa est, nihil non sermone prospiciens vel
 tacite praemisso. Et sermo enim de organo carnis est. [12] Artes per
 carnem, studia ingenia per carnem, opera negotia officia per
 carnem, atque adeo vivere totum animae carnis est ut non vivere
 50 aliud non sit animae quam a carne divertere. Sic etiam ipsum mori
 carnis est, cuius et vivere. [13] Porro si universa per carnem subiacent
 animae, carni quoque subiacent: per quod utaris, cum eo utaris
 necesse est. Ita caro, dum ministra et famula animae deputatur,
 55 consors et coheres invenitur: si temporalium, cur non et
 aeternorum?

VIII. [1] Et haec quidem velut de publica forma humanae condicionis
 in suffragium carnis procuraverim. Videamus nunc de propria
 etiam Christiani nominis forma, quanta huic substantiae frivola
 ac sordidae apud deum praerogativa sit. [2] Etsi sufficeret illi quod
 5 nulla omnino anima salutem possit adipisci nisi dum est in carne
 crediderit: adeo caro salutis est cardo, de qua cum anima deo
 alligatur ipsa est quae efficit ut anima eligi possit a deo. [3] Sed et
 caro abluitur ut anima emaculetur, caro unguitur ut anima consecretur,
 10 caro signatur ut et anima muniatur, caro manus impositione
 adumbratur ut et anima spiritu illuminetur, caro corpore et
 sanguine Christi vescitur ut et anima de deo saginetur. Non
 possunt ergo separari in mercede quas opera coniungit. [4] Nam et

15 sacrificia deo grata, conflictationes dico animae, ieiunia et seras et aridas escas et adpendices huius officii sordes, caro de proprio suo incommodo instaurat. Virginitas quoque et viduitas et modesta in occulto matrimonii dissimulatio et una notitia eius de bonis carnis

46 prospiciens *T*: perficiens *MPX*.

49 vivere totum *T*: totum vivere *MPX*.

8:5 est *om. T*.

7 alligatur *X*: alligitur *MP*: aligitur *T*: allegitur *R*: allegatur *Brf.* eligi *T*:

allegi *R Brf.*: alligi *MP*: alligari *X. a deo T: om. MPX*.

13 dico carnis animae *MPX, manifesto errore*.

[p.26]

20 deo adulantur. [5] Age iam, quid de ea sentis cum pro nominis fide in medium extracta et odio publico exposita decertat, cum in carceribus maceratur taeterrimo lucis exilio penuria mundi squalore paedore contumelia victus, ne somno quidem libera, quippe ipsis etiam cubilibus vineta ipsisque stramentis lacinata, cum iam et in luce omni tormentorum machinatione laniatur, cum denique suppliciiis erogatur, enisa reddere Christo vicem moriendo pro ipso, et quidem per eandem crucem saepe, nedum per atrociora quoque ingenia poenarum? [6] Ne illa beatissima et gloriosissima, quae potest apud Christum dominum parere debito tanto, ut hoc solum debeat ei quod ei debere desierit, hoc magis vineta quo absoluta.

5 **IX.** [1] Igitur, ut retexam, quam deus manibus suis ad imaginem dei struxit, quam de suo adflatu ad similitudinem suae vivacitatis animavit, quam incolatui fructui dominatui totius suae operationis praeposuit, quam sacramentis suis disciplinisque vestivit, cuius munditias amat, cuius castigationes probat, cuius passiones sibi adpretiat, haecine non resurget, totiens dei res? [2] Absit, absit, ut deus manuum suarum operam, ingenii sui curam, adflatus sui vaginam, molitionis suae reginam, liberalitatis suae heredem, religionis suae sacerdotem, testimonii sui militem, Christi sui sororem, in aeternum destituat interitum. [3] Bonum deum novimus: solum optimum a Christo eius addiscimus. Qui dilectionem mandat post suam in proximum, facit et ipse quod praecipit: 15 diligit carnem tot modis sibi proximam; [4] etsi infirmam, sed virtus in infirmitate perficitur; etsi imbecillam, sed medicum non desiderant nisi male habentes; etsi inhonestam, sed inhonestioribus

17 adulantur *T*: adolantur *MP*: adolatur *X*: adolentur *Gel., forsan recte*.

9: 4 praeposuit *MPX*: imposuit *T*.

6 dei res *T*: dei *MPX*.

12 praecipit *T*: praecepit *MPX*.

[p.28]

20 maiorem circumdamus honorem; etsi perditam, sed Ego inquit veni ut quod periit salvum faciam; etsi peccatricem, sed Malo mihi inquit salutem peccatoris quam mortem; etsi damnatam, sed Ego inquit percutiam et sanabo. [5] Quid ea exprobras carni quae deum expectant, quae in deum sperant? Honorantur ab illo quibus subvenit. Ausim dicere, si haec carni non accidissent, benignitas gratia misericordia, omnis vis dei benefica, vacuisset.

5 **X.** [1] Tenes scripturas quibus caro infusatur: tene etiam quibus illustratur. Legis cum quando deprimitur: adige oculos et cum quando relevatur. [2] Omnis caro foenum: non hoc solum pronuntiavit Esaias, sed et Omnis caro videbit salutare dei. Notatur in Genesi dicens dominus, Non manebit spiritus meus super ipsos

homines, quia caro sunt: sed et auditur per Ioelem, Effundam de
10 spiritu meo in omnem carnem. [3] Apostolum quoque ne de uno
stilo noris quo carnem plerumque compungit: nam etsi negat
habitare quidquam boni in carne sua, etsi adfirmat eos qui in carne
sint deo placere non posse, quia caro concupiscat adversum spiritum,
et si qua alia ita ponit ut carnis non tamen substantia sed actus
15 oneretur, dicemus quidem alibi nihil proprie carni exprobari oportere
nisi in animae suggillationem quae carnem ministerio sibi
subigit. [4] Verum interim et in illis litteris Paulus est cum stigmata
Christi in corpore suo portat, cum corpus nostrum ut dei templum
vitiari vetat, cum corpora nostra membra Christi facit, cum monet
tollere et magnificare deum in corpore nostro. [5] Itaque si ignominiae
carnis resurrectionem eius expellunt, cur non dignitates

10: 3 relevatur *TR*: revelatur *MPX*.

5 super ipsos homines *T*: in hominibus istis *MPX*.

12 oneretur *Brf.*: honoretur *T*: inhonoretur *MPX vulgo*.

[p.30]

20 potius inducent? Quoniam deo magis congruit in salutem redigere
quod reprobarit interdum, quam in perditionem dedere quod etiam
probavit.

XI. [1] Hucusque de praeconio carnis adversus inimicos et nihilominus
amicissimos eius. Nemo enim tam carnaliter vivit quam qui
negant carnis resurrectionem: negantes enim et poenam despiciunt
5 et disciplinam. [2] De quibus luculenter et paracletus per prophetidem
Priscam 'Carnes sunt et carnem oderunt'. [3] Quam si tanta auctoritas
munit quanta illi ad meritum salutis patrocinari possit, numquid
etiam dei ipsius potentiam et potestatem et licentiam recensere
debemus, an tantus sit qui valeat dilapsam et devoratum et quibuscumque
10 modis ereptum tabernaculum carnis reaedificare atque
restituere? [4] An et aliqua nobis exempla huiusmodi sui iuris in
publico naturae promulgavit, ne qui forte adhuc sitiant deum
nosse, qui non alia lege credendus est quam ut omnia posse
credatur? [5] Plane apud philosophos habes qui mundum hunc
15 innatum infectumque defendant. Sed multo melius quod omnes
fere haereses natum et factum mundum adnuentes conditionem deo
nostro adscribunt. [6] Igitur confide illum totum hoc ex nihilo
protulisse, et deum nosti fidendo quod tantum deus valeat. Nam
et quidam, infirmiores hoc prius credere, de materia potius subiacenti
20 volunt ab illo universitatem dedicatam secundum philosophos.
[7] Porro et si ita in vero haberetur, cum tamen longe alias
substantias longeque alias species ex reformatione materiae
diceretur protulisse quam fuisset ipsa materia, non minus defenderem
ex nihilo eum protulisse si ea protulerat quae omnino non
25 fuerant. [8] Quo enim interest ex nihilo quid proferri an ex aliquo
dum quod non fuit fiat, quando etiam non fuisse nihil sit fuisse?
sic et fuisse e contrario nonnihil est fuisse. [9] Nunc etsi interest tamen

20 reprobarit *MPX*: reprobatur *T*.

11: 4-5 de quibus... oderunt *om. T*.

6 meritum *MPX*: interitum *T Brf.* (*forsan recte*).

10 restituere *MPX*: restitueret *T*.

11 promulgavit *Urs.*: promulgarit *TR*³: promulgaret *MPXR*¹.

[p.32]

utrumque mihi adplaudit. Sive enim ex nihilo deus molitus est
cuncta, poterit et carnem in nihilum productam exprimere de
nihilum: sive de materia modulatus est alia, poterit et carnem quocumque

30 dehaustam evocare de alio. [10] Et utique idoneus est reficere
qui fecit, quanto plus est fecisse quam refecisse, initium dedisse
quam reddidisse. Ita restitutionem carnis faciliorem credas
institutione.

XII. [1] Aspice nunc ad ipsa quoque exempla divinae potestatis. Dies
5 moritur in noctem et tenebris usquequaque sepelitur; funestatur
mundi honor, omnis substantia denigratur: sordent silent stupent
cuncta: ubique iustitium est, quies rerum: ita lux amissa lugetur.
[2] Et tamen rursus cum suo cultu cum dote cum sole eadem et
integra et tota universo orbi revivescit, interficiens mortem suam
10 noctem, rescindens sepulturam suam tenebras, heres sibimet existens,
donec et nox revivescat cum suo et illa suggestu. [3] Redaccenduntur
enim et stellarum radii quos matutina succensio extinxerat,
reducuntur et siderum absentiae quas temporalis distinctio exemerat,
redornantur et specula lunae quae menstruus numerus
15 adtriverat. [4] Revolvuntur hiemes et aestates, verna et autumnus, cum
suis viribus moribus fructibus. Quippe etiam terrae de caelo
disciplina est, arbores vestire post spolia, flores denuo colorare,
herbas rursus imponere, exhibere eadem quae absumpta sunt
semina, nec prius exhibere quam absumpta. [5] Mira ratio: de
20 fraudatrice servatrix, ut reddat intercipit, ut custodiat perdit,
interficet ut vivificet, ut integret vitiat, ut etiam ampliet prius
decoquit, siquidem et uberiora et cultiora restituit quam exterminavit,
re vera fenore interitu et iniuria usura et lucro damno. [6] Semel
dixerim, universa conditio recidiva est: quodcumque conveneris
fuit, quodcumque amiseris erit: nihil non iterum est: omnia in

28 productam *T Oeh.*: productam *MPX*: perductam *Urs*.

29 modulatus *TXR*¹: moderatus *MP*.

12: 4 quies rerum *deletum volunt Rig. Brf*.

9 succensio *TB*^{mg}: suggestio *MPX*.

18 interficit ut vivificet *T: om. MPX*.

21 conveneris *MPX*: cognoveris *TB*^{mg}.

[p.34] statum redeunt cum abscesserint, omnia incipiunt cum desierint:
25 ideo finiuntur ut fiant: nihil deperit nisi in salutem. [7] Totus igitur
hic ordo revolubilis rerum testatio est resurrectionis mortuorum:
operibus eam praescrispsit deus ante quam litteris, viribus praedicavit
ante quam vocibus. [8] Praemisit tibi naturam magistram,
submissurus et prophetiam, quo facilius credas prophetiae discipulus
30 ante naturae, quo statim admittas cum audieris quod
ubique iam videris, nec dubites deum carnis etiam resuscitatore
quem omnium noveris restitorem. [9] Et utique si omnia homini
resurgunt cui procurata sunt, porro non homini nisi et carni, quale
est ut ipsa depereat in totum propter quam et cui nihil deperit?

XIII. [1] Si parum universitas resurrectionem figurat, si nihil tale
5 conditio signat, quia singula eius non tam mori quam desinere
dicantur, nec redanimari sed reformari existimentur, accipe
plenissimum atque firmissimum huius spei specimen, siquidem
animalis est res, et vitae obnoxia et morti. [2] Illum dico alitem
orientis peculiarem, de singularitate famosum, de posteritate
10 monstruosum, qui semetipsum libenter funerans renovat, natali
fine decedens atque succedens, iterum phoenix ubi nemo iam,
iterum ipse qui non iam, alius idem. [3] Quid expressius atques
signatius in hanc causam, aut cui alii rei tale documentum? Deus
etiam in scripturis suis, Et florebis enim inquit velut phoenix, id
15 est de morte, de funere, uti credas de ignibus quoque substantiam
corporis exigi posse. [4] Multis passeribus antestare nos dominus

pronuntiavit: si non et phoenicibus, nihil magnum. Sed homines semel interibunt, avibus Arabiae de resurrectione securis?

23 omnia incipiunt cum desierint *TB: om. MPX.*

32 si non et carni *T, ut videtur, forsā recte.*

13: 4 atque firmissimum *om. T.*

8 nemo iam *X: iam nemo MP: nonne iam T.*

[p.36]

XIV. [1] Talia interim divinarum virium liniamenta non minus parabolis operato deo quam locuto, veniamus et ad ipsa edicta atque decreta eius, quo cum maxime divisionem istam materiae ordinamus. [2] Exorsi enim ab auctoritate carnis, an ea sit cui dilapsae salutis competat, dehinc prosecuti de potentia dei, an tanta sit quae salutem conferre dilapsae rei soleat, [3] nunc si probavimus utrumque velim etiam de causa requiras, an sit aliqua tātā digna quae resurrectionem carnis necessariam et rationi certe omni modo debitam vindicet: quia subest dicere, etsi caro capax restitui, etsi divinitas idonea restituendi, sed causa restitutionis praeesse debet. [4] Accipe igitur et causam, qui apud deum discis tam optimum quam et iustum, de suo optimum, de nostro iustum. Nisi enim homo deliquisset, optimum solummodo deum nosset ex naturae proprietate: at nunc etiam iustum eum patitur ex causae suae necessitate, tamen et hoc ipso optimum dum et iustum. [5] Et bono enim iuvando et malo puniendo iustitiam exhibens utramque sententiam bono praestat, hinc vindicans istud inde remunerans illud. [6] Sed cum Marcione plenius disces an hoc sit dei totum. Interim talis est noster, merito iudex quia dominus, merito dominus quia auctor, merito auctor quia deus. [7] Hinc et ille nescio quis haeticorum merito non iudex, non enim *dominus*: merito non dominus, non enim auctor: nescio iam si deus, qui nec auctor quod deus, nec dominus quod auctor. [8] Igitur si deo et domino et auctori congruentissimum est iudicium in hominem destinare de hoc ipso an dominum et auctorem suum agnoscere et observare curarit an non, idque iudicium resurrectio expunget, haec erit tota causa immo

14: 3 istam *libri*: iustam *Kroy.*

6 soleat *libri*: valeat *Kroy.*

10 sed *TGel.*: etsi *MPX.*

14 suae *om. MPX.*

21 dominus (*priore vice*) *R: deus libri.*

22 quod deus *MPX: quia deus T.*

[p.38]

necessitas resurrectionis, congruentissima scilicet deo destinatio iudicii. [9] De cuius dispositione dispicias an utriusque substantiae humanae diiudicandae censura divina praesideat, tam animae quam et carni: quod enim congruet iudicari, hoc competet etiam resuscitari. [10] Dicimus plenum primo perfectumque credendum iudicium dei, ut ultimum iam atque exinde perpetuum, ut sic quoque iustum dum non in aliquo minus, ut sic quoque deo dignum dum pro tanta eius patientia plenum atque perfectum: itaque plenitudinem perfectionemque iudicii non nisi de totius hominis repraesentatione constare: [11] totum porro hominem ex utriusque substantiae congregatione parere, idcircoque in utraque exhibendum quem totum oporteat iudicari, qui nisi totus non vixerit: qualis ergo vixerit talem iudicatum *iri*, quia de eo quod vixerit habeat iudicari. Vita est enim causa iudicii, per tot substantias dispungenda per quot et functa est.

XV. [1] Age iam scindant adversarii nostri carnis animaeque

5 contextum prius in vitae administratione ut ita audeant scindere illud
etiam in vitae remuneratione: negent operarum societatem, ut
merito possint etiam mercedum negare. [2] Non sit particeps in
sententia caro si non fuerat et in causa: sola anima revocetur si sola
decedit. At enim non magis sola decedit quam sola decurrit illud
unde decedit, vitam hanc dico. [3] Adeo autem non sola anima
10 transigit vitam ut nec cogitatus, licet solos, licet non ad effectum per
carnem deductos, auferamus a collegio carnis, siquidem in carne et
cum carne et per carnem agitur ab anima quod agitur in corde.
[4] Hanc denique carnis speciem, arcem animae, etiam dominus in

37 congregatione *MPX*: concretionem *TB^{mg}*.

39 iudicatum iri *Brf.*: iudicaturi *MP*: iudicari *XR*: habeat iudicari *T*.

41 *quaero an scribendum* dispungendi.

15: 4 mercedum *T*: mercedem *MPX*.

[p.40]

suggillatione cogitatum taxat: Quid cogitatis in cordibus vestris
nequam? et, Qui conspexerit ad concupiscendum iam adulteravit
in corde: adeo et sine opere et sine effectu cogitatus carnis est actus.
15 [5] Sed etsi in cerebro vel in medio superciliorum discrimine vel ubiubi
philosophis placet principalitas sensuum consecrata est, quod
h(gemoniko&n appellatur, caro erit omne animae cogitatorium.
Nunquam anima sine carne est quamdiu in carne est: nihil non cum
illa agit sine qua non est. [6] Quaere adhuc an cogitatus quoque per
20 carnem administrantur qui per carnem dinoscuntur extrinsecus:
volutet aliquid anima, vultus operatur indicium; facies intentionum
omnium speculum est. Negent factorum societatem cui
negare non possunt cogitatorum. [7] Et illi quidem delinquentias
carnis enumerant: ergo peccatrix tenebitur supplicio: nos vero
25 etiam virtutes carnis opponimus: ergo et bene operata tenebitur
praemio. Et si anima est quae agit et impellit in omnia, carnis
obsequium est. [8] Sed deum non licet aut iniustum iudicem credi aut
inertem---iniustum si sociam bonorum operum a praemiis arceat,
inertem si sociam malorum a suppliciis secernat---cum humana
30 censura eo perfectior habeatur quo etiam ministros facti cuiusque
deposcit, nec parcens nec invidens illis quominus cum auctoribus
aut poenae aut gratiae communicent fructum.

XVI. [1] Sed cum imperium animae obsequium carni distribuimus,
prospiciendum est ne et hoc alia argumentatione subvertant, ut
5 velint carnem sic in officio animae conlocare, non quasi ministram
ne et sociam cogantur agnoscere. [2] Dicent enim ministros et socios
habere arbitrium ministrandi atque sociandi, et potestatem suae
voluntatis in utrumque, homines scilicet et ipsos: idcirco cum auctoribus
merita communicare quibus operam sponte accommodarint:

12 suggillatione *T Gel.*: suggillationem *MPX*.

18 quamdiu in carne est *T Gel.*: *om. MPX*.

27 sed *om. MPX*.

30 quo *MPX*: quod *T Gel.*

16: 2 et hoc *TPam.*: et ex hoc *MPX*.

[p.42]

[3] carnem autem nihil sapientem nihil sentientem per
semetipsam, non velle non nolle de suo habentem, vice potius
10 vasculi adparere animae, ut instrumentum non ut ministerium:
[4] itaque animae solius iudicium praesidere, qualiter usa sit vasculo
carnis, vasculum vero ipsum non esse sententiae obnoxium: quia
nec calicem damnari si quis eum veneno temperarit, nec gladium
ad bestias pronuntiari si quis eo latrocinium fuerit operatus. [5] Iam

15 ergo innocens caro ex ea parte qua non reputabuntur illi operae
malae, et nihil prohibet innocentiae nomine salvam eam fieri.
Licet enim nec bona opera deputentur illi sicut nec mala, divinae
tamen benignitati magis competit innocentes liberare: beneficos
enim debet: optimi est autem etiam quod non debetur offerre. [6] Et
20 tamen calicem, non dico venenarium in quem mors aliqua ructuarit,
sed frictricis vel archigalli vel gladiatoris aut carnificis
spiritu infectum, quaero an minus damnes quam oscula ipsorum.
Nostris quoque sordibus nubilum vel non pro animo temperatum
elidere solemus quo magis puero irascamur: [7] gladium vero
25 latrociniiis ebrium quis non a domo tota, nedum a cubiculo, nedum a
capitis sui officio relegabit, praesumens scilicet nihil aliud se quam
invidiam animarum somniaturum urgumentum et inquietantium
sanguinis sui concubinum? [8] At enim et calix bene sibi conscius et de
diligentia ministri commendatus de coronis quoque potatoris sui
30 inornabitur aut aspergine florum honorabitur, et gladius bene de
bello cruentus et melior homicida laudem suam consecratione
pensabit. [9] 'Estne ergo et in vascula et in instrumenta sententiam
figere, ut dominorum et auctorum meritis et ipsa communicent?'
[10] Et huic quoque argumentationi satisfecerim, licet ab exemplo vacet
35 diversitas rerum. Omne enim vas vel instrumentum aliunde in

17 deputentur *T*: reputentur *MPX*.

18 beneficos enim debet, optimi est autem *TBX*: beneficus enim est atque
optimus, debet autem *MP*.

21 frictricis *Gel.*: fictricis *MPX*: strictiis *T*.

27 invidiam *TRig.*: invidia *MPXR*¹: inludia *R*³.

[p.44] usus venit, extranea omnino materia a substantia hominis: caro
autem, ab exordio uteri consata conformata congenita animae,
etiam in omni operatione miscetur illi. [11] Nam etsi vas vocatur apud
40 apostolum, quod iubet in honore tractari, eadem tamen ab eodem
homo exterior appellatur, ille scilicet limus qui prior titulo
hominis incisus est, non calicis aut gladii aut vasculi ullius. [12] Vas
enim capacitatis nomine dicta est qua animam capit et continet,
homo vero de communionem naturae quae eam non instrumentum
in operationibus praestat sed ministerium. Ita et ministerium
45 tenebitur iudicio, etsi de suo nihil sapiat, quia portio est eius quae
sapiat, non supellex. [13] Hoc et apostolus sciens, nihil carnem agere per
semetipsam quod non animae deputetur, nihilominus peccatricem
iudicat carnem, ne eo quod ab anima videatur impelli, iudicio
liberata credatur. [14] Sic et cum aliquas laudis operas carni indicit---
50 Glorificate, tollite deum in corpore vestro---certus et hos conatus
ab anima agi, idcirco tamen et carni eos mandat quia et illi fructum
repromittit. [15] Alioquin nec exprobratio competisset in alienam
culpa nec adhortatio in extraneam gloriae: et exprobratio enim
et exhortatio vacarent erga carnem si vacaret et merces quae in
55 resurrectione captatur.

XVII. [1] Simplicior quisque fautor sententiae nostrae putabit carnem
etiam idcirco repraesentandam esse iudicio quia aliter anima non
capiat passionem tormenti seu refrigerii, utpote incorporalis: hoc
enim vulgus existimat. [2] Nos autem animam corporalem et hic
5 profitemur et in suo volumine probavimus, habentem proprium
genus substantiae <ac> soliditatis per quam quid et sentire et pati
possit: nam et nunc animas torqueri foverique penes inferos, licet
nudas, licet adhuc exules carnis, probabit Lazari exemplum. [3] Dedi

40 exterior appellatur *T Gel.*: appellatur exterior *MPX*.

50 et tollite *T*: inquit et tollite *Pam*.

17: 6 ac *addidit Eng.*

8 probabit *MP*: probavit *TX Gel. Brf.* *1*azari *T*: lazari *MPX*: Eleazari *Souter, Brf.*

[p.46]
10 igitur adversario dicere, 'Ergo, quae habet corpulentiam propriam,
de suo sufficiet ad facultatem passionis et sensus, ut non egeat
repraesentatione carnis'. Immo et eatenus egebit, non qua sentire
quid sine carne non possit sed qua necesse est illam etiam cum carne
sentire: [4] quantum enim ad agendum de suo sufficit, tantum et ad
15 patiendum. Ad agendum autem minus de suo sufficit: habet enim
de suo solummodo cogitare velle cupere disponere, ad perficiendum
autem operam carnis expectat. [5] Sic itaque ad patiendum
societatem carnis exoptulat, ut tam plene per eam pati possit quam
sine ea plene agere non potuit. Et ideo in quae de suo sufficit,
20 eorum interim sententiam pendit, concupiscentiae et cogitatus et
voluntatis. [6] Porro si haec satis essent ad plenitudinem meritum, ut
non requirerentur et facta, sufficeret anima ad perfectionem
iudicii, de istis iudicanda in quae agenda sola suffecerat. [7] Cum vero
etiam facta devincta sint meritis, facta autem per carnem
25 administrentur, iam non sufficit animam sine carne foveri sive cruciari
pro operibus etiam carnis, etsi habet corpus, etsi habet membra,
quae proinde illi non sufficiunt ad sentiendum plene quemadmodum
nec ad agendum perfecte. [8] Idcirco pro quo modo egit,
pro eo et patitur apud inferos, prior degustans iudicium sicut prior
induxit admissum, expectans tamen et carnem ut per illam etiam
30 facta compenset cui cogitata mandavit. [9] Denique haec erit ratio in
ultimum finem destinati iudicii, ut exhibitione carnis omnis divina
censura perfici possit: alioquin non sustineretur in finem quod et
nunc animae decerpunt apud inferos, si solis animabus destinaretur.

XVIII. [1] Hucusque praestructionibus egerim ad muniendos sensus

24 animam *MPX*: anima *T* (*manifesto errore*).

25 etsi habet corpus *om. T*.

26 plene quemadmodum *T Gel.: om. MPX*.

33 animae *om. T*.

[p.48]
5 omnium scripturarum quae carnis recidivatum pollicentur. Cui
cum tot auctoritates iustorum patrociniarum procurent---honores
dico substantiae ipsius, tum vires dei, tum exempla earum, tum
rationes iudicii et necessitates ipsius---utique secundum praeiudicia
tot auctoritatum scripturas intellegi oportebit, non secundum
ingenia haereticorum de sola incredulitate venientia, quia incredibile
habeatur restitui substantiam interitu subductam, non quia aut
substantiae ipsi inemeribile sit aut deo impossibile aut iudicio
10 inhabile. [2] Plane incredibile, si nec praedicatum divinitus fuerit:
nisi quod etsi praedicatum id a deo non fuisset ultro praesumi
debuisset, ut propterea non praedicatum quia tot auctoritatibus
praeiudicatum. [3] At cum divinis quoque vocibus personat, tanto
abest ut aliter intellegatur quam desiderant illa a quibus etiam sine
15 divinis vocibus persuadetur. [4] Videamus igitur hoc primum, quoniam
titulo spes ista proscripta sit. Unum opinor apud omnes edictum
dei pendet, RESURRECTIO MORTUORUM: duo verba expedita decisa
detersa. Ipsa conveniam, ipsa discutiam, cui se substantiae
addicant. [5] Cum audio resurrectionem homini imminere, quaeram
20 necesse est quid eius cadere sortitum sit, siquidem nihil resurgere
expectabit nisi quod ante succiderit. Qui ignorat carnem cadere
per mortem potest eam nec stantem nosse per vitam. [6] Sententiam
dei natura pronuntiat, Terra es et in terram ibis: et qui non audit

25 videt: nulla mors non ruina membrorum est. Hanc corporis sortem dominus quoque expressit cum ipsa substantia indutus, Diruite inquit templum istud et ego illud triduo resuscitabo: [7] ostendit

18: 10 inhabile *T*: inhabitabile *MPX*. praedicatum *TX*: praeiudicatum *MP* (*male*).

10-11 divinitus...etsi praedicatum *om. T*.

13 personat *TMPX*: personet *Rig.* (*sed haud opus erat*).

21 succiderit *MPX*: ceciderit *T*.

[p.50]

enim cuius sit dirui, cuius elidi, cuius et relevari et resuscitari---
quanquam et animam circumferret trepidantem usque ad mortem
sed non cadentem per mortem---quia et scriptura, De corpore
30 inquit suo dixerat. [8] Atque adeo caro est quae morte subruitur, ut
exinde a cadendo cadaver enuntietur. Anima porro nec vocabulo
cadit, quia nec habitu ruit: atquin ipsa est quae ruinam corpori
infert cum efflata est, sicut ipsa est quae illud de terra suscitavit cum
inflata est. Non potest cadere quae suscitavit ingressa: non potest
35 ruere quae elidit egressa. [9] Artius dicam: ne in somnum quidem cadit
anima cum corpore, ne tum quidem sternitur cum carne, sedenim
agitatur in somnis et iactitatur: quiesceret autem si iaceret, et iaceret
si caderet: ita nec in veritate mortis cadit quae nec in imagine eius
ruit. [10] Sequens nunc vocabulum 'mortuorum' aequè dispice cui
40 substantiae insideat. Quanquam in hac materia admittamus interdum
mortalitatem animae adsignari ab haereticis, ut si anima
mortalis resurrectionem consecutura est praeiudicium sit et carni
non minus mortali resurrectionem communicaturae, sed nunc
proprietas vocabuli vindicanda est suae sorti. [11] Iam quidem eo ipso
45 quod resurrectio caducae rei est, id est carnis, eadem erit et in
nomine mortui: quia caducae rei est resurrectio quae dicitur
mortuorum. [12] Sic et per Abraham patrem fidei, divinae familiaritatis
virum, discimus: postulans enim Sarrae humanae locum de
filiis Heth, Date ergo inquit mihi possessionem sepulchri vobiscum
50 et humabo mortuum meum, carnem scilicet: neque enim animae
humanae spatium desiderasset, etsi anima mortalis crederetur,
etsi 'mortuus' dici mereretur. Quodsi 'mortuus' corpus est,
corporum erit proprie resurrectio, cum dicitur 'mortuorum'.

27 cuius et *libri*: eius et *Pam.* (*forsan recte*).

31 enuntietur *T Gel.*: renuntietur *MPX*.

37 somnis *libri*: quaero an scribendum somniis.

43 communicaturae *libri*: quaero an potius scribendum communicatum iri.

45-6 caducae . . . est resurrectio *otn. T*.

50 mortuum meum *T*: mortuam meam *MPX*.

52 mortuus corpus *MPX*: corpus mortuum *T*.

53 proprie *om. MPX*.

[p.52]

XIX. [1] Et haec itaque dispectio tituli et praeconii ipsius, fidem utique
defendens vocabulorum, illuc proficere debebit ut si quid diversa
pars turbat obtentu figurarum et aenigmatum manifestiora quaeque
praevaleant et de incertis certiora praescribant. [2] Nacti enim
5 quidam sollemnissimam eloquii prophetici formam, allegorici et
figurati plerumque, non tamen semper, resurrectionem quoque
mortuorum, manifeste adnuntiatam, in imaginariam significationem
distorquent, adserentes ipsam etiam mortem spiritaliter
intellegendam: [3] non enim hanc esse in vero quae sit in medio,
10 discidium carnis atque animae, sed ignorantiam dei per quam
homo mortuus deo non minus in errore iacuerit quam in sepulchro:
[4] itaque et resurrectionem eam vindicandam qua quis adita
veritate redanimatus et revivificatus deo, ignorantiae morte

15 discussa, velut de sepulchro veteris hominis eruperit, quia et
dominus scribas et phariseos sepulchris dealbatis adaequaverit:
[5] exinde ergo, resurrectionem fide consecutos, cum domino esse
quem in baptisate induerint. [6] Hoc denique ingenio etiam in
colloquiis saepe nostros decipere consueverunt quasi et ipsi resurrectionem
20 carnis admittant: 'Vae, inquit, qui non in hac carne
resurrexerit', ne statim illos percutiant si resurrectionem statim
abnuerint. Tacite autem secundum conscientiam suam hoc sentiunt,
'Vae qui non, dum in hac carne est, cognoverit arcana haeretica':
hoc est enim apud illos resurrectio. [7] Sed et plerique, ab excessu
animae resurrectionem vindicantes, de sepulchro exire de saeculo
25 evadere interpretantur, quia et saeculum mortuorum sit habitaculum,
id est ignorantium deum, vel etiam de ipso corpore, quia
et corpus vice sepulchri conclusam animam in saecularis vitae
morte detineat.

XX. [1] Ob huiusmodi igitur coniecturas primam praestruationem

19: 4 de *om. T.*

8 adserentes *T:* adseverantes *MPX.*

12 vindicandam *MPX:* iudicandam *T.*

17 quem in baptisate *T:* cum eum in baptisate *B:* cum baptisma
MPX.

19 *post* admittant *mirum in modum res a T turbatae sunt.*

20: 1 primam *libri:* primum *Souter, Brf.*

[p.54] eorum depellam, qua volunt omnia prophetas per imagines contionatos:
quando, si ita esset, ne ipsae quidem imagines distingui
5 potuissent, si non et veritates praedicatae fuissent ex quibus
imagines deliniarentur. [2] Atque adeo si omnia figurae, quid erit
illud cuius figurae? Quomodo speculum obtendes si nusquam est
facies? Adeo autem non omnia imagines sed et veritates, nec
omnia umbrae sed et corpora, ut in ipsum quoque dominum insigniora
10 quaeque luce clarius praedicarentur. [3] Nam et virgo concepit
in utero non figurate, et peperit Emmanuelem, nobiscum
deum [Iesum], non oblique: etsi oblique accepturam virtutem
Damasci et spolia Samariae, sed manifeste venturum in iudicium
cum presbyteris et archontibus populi. [4] Nam et tumultuatae sunt
gentes in persona Pilati, et populi meditati sunt inania in persona
15 Israelis: adstiterunt reges terrae, Herodes, et archontes congregati
sunt in unum, Annas et Caiaphas, adversus dominum et adversus
Christum eius: [5] qui et tanquam ovis ad iugulationem adductus est,
et tanquam agnus ante tondentem, scilicet Herodem, sine voce, sic
non aperuit os suum, dorsum suum ponens ad flagella et maxillas
20 ad palmas, et faciem non avertens a sputaminum iaculis: deputatus
etiam inter iniquos, perfossus manus et pedes, sortem passus in
vestimento et potus amarus et capitum inidentium nutus, triginta
argenteis adpretiatus a proditore. [6] Quae hic figurae apud Esaiam,
quae imagines apud David, quae aenigmata apud Hieremiam, ne
25 virtutes quidem eius per parabolas profatos? Aut numquid nec
oculi patefacti sunt caecorum, nec inclaruit lingua mutorum, nec
manus aridae et genua dissoluta revaluerunt, nec claudi salierunt

11 deum *Pam.:* deus *T:* dominum *MPX.* Iesum *om. T.*

18 sine *MPX:* et sine *T.*

[p.56] ut cervus? [7] Quae etsi spiritualiter quoque interpretari solemus
secundum comparisonem animalium vitiorum a domino remediatorum,
30 cum tamen et carnaliter adimpleta sunt ostendunt prophetas
in utramque speciem praedicasse, salvo eo quod plures voces

eorum nudae et simplices et ab omni allegoriae nubilo purae
defendi possunt: [8] ut cum exitus gentium et urbium resonant, Tyri
et Aegypti et Babylonis et Idumaeae et Carthaginensium navium,
35 et cum ipsius Israelis plagas aut venias, captivitates restitutiones,
ultimaque dispersionis exitum perorant. [9] Quis haec interpretabitur
magis quam recognoscat? res in litteris tenentur, litterae in
rebus leguntur. Ita non semper nec in omnibus allegorica forma
est prophetici eloquii, sed interdum et in quibusdam.

XXI. [1] Si ergo interdum et in quibusdam, inquires, cur non et in
5 edicto resurrectionis spiritaliter intellegendae? Quoniam quidem
plurima ratio intercedit. Primo enim quid facient tot alia instrumenta
divina, ita aperte corporalem contestantia resurrectionem
ut nullam admittant figuratae significantiae suspicionem? [2] Et
utique aequum sit, quod et supra demandavimus, incerta de certis
10 et obscura de manifestis praeiudicari, vel ne inter discordiam
certorum et incertorum, manifestorum et obscurorum, fides dissipetur,
veritas periclitetur, ipsa divinitas ut inconstans denotetur.
[3] Tunc quod verisimile non est ut ea species sacramenti in quam fides
tota committitur, in quam disciplina tota conitur, ambigue
adnuntiata et obscure proposita videatur, quando spes resurrectionis,
15 nisi manifesta de periculo et praemio, neminem ad huiusmodi
praesertim religionem publico odio et hostili elogio
obnoxiam persuaderet. [4] Nullum opus certum est mercedis incertae,
nullus timor iustus est periculi dubii: et merces autem et periculum
in resurrectionis pendet eventu. [5] Sed et si temporalia et localia et

21: 1 inquires *Brf.*: inquires *T*: inquis *MPX*.

13 huiusmodi *T*: eiusmodi *MPX*.

17 sed *TB*: *om. MPX*.

[p.58]
20 personalia dei decreta atque iudicia in urbes et gentes et reges tam
aperta prophetia iaculata est, quale est ut aeternae dispositiones eius
et universales in omne hominum genus lucem sui fugerint? Quae
quanto maiora, tanto clariora esse deberent, ut maiora crederentur.
[6] Et puto deo nec livorem nec dolum nec inconstantiam nec
lenocinium adscribi posse, per quae fere promulgatio maiorum
cavillatur.

XXII. [1] Post haec ad illas etiam scripturas respiciendum esse dicemus
5 quae non sinunt resurrectionem, secundum animales istos, ne
dixerim spiritales, aut hic iam in veritatis agnitione praesumi aut
ab excessu statim vitae vindicari. [2] Cum enim et tempora totius spei
fixa sint sacrosancto stilo, nec liceat eam ante constitui, aequae non
licebit ita scripturas interpretari super illam ut possit ante
10 constitui. In adventum opinor Christi vota nostra suspirant, in
saeculi huius occasum, ad diem domini magnum, diem irae et
retributionis, diem ultimum et occultum nec ulli praeter patri notum,
et tamen signis atque portentis et concussionibus elementorum et
conflictationibus nationum praenotatum. [3] Evolverem prophetias
si dominus ipse tacuisset---nisi quod et prophetiae vox erant
15 domini---sed plus est quod illas suo ore consignat. Interrogatus
a discipulis quando eventura essent quae interim de templi exitu
eruperat, ordinem temporum primo Iudaicorum usque ad
excidium Hierusalem, dehinc communium usque ad conclusionem
saeculi dirigit. [4] Nam posteaquam edixit, Et tunc erit Hierusalem
20 conculcata in nationibus donec adimpleantur tempora nationum---
adlegendarum scilicet a deo et congregandarum cum reliquiis
Israelis---[5] inde iam in orbem et in saeculum praedicat secundum

Ioelem et Danielelem et universum concilium prophetarum futura

19 *aperta libri: aperte Lat. Brf.*
22: 1 esse dicemus *T: est MPX.*
5-7 aequae... ante constitui *T: om. MPX.*
7 in saeculi *T Gel.: om. in MPX.*
11 *quaero an legendum* praenotandum.
12 prophetia vox erat *T.*
18 conculcatui *MPX.*

[p.60]

25 signa in sole et luna et in stellis, conclusionem nationum cum
stupore sonitus maris, et motus refrigerantium hominum prae
metu et expectatione eorum quae immineant orbi terrae. [6] Virtutes
enim inquit caelorum commovebuntur, et tunc videbunt filium
hominis venientem in nubibus caeli cum plurimo potentatu et
gloria: ubi autem coeperint ista fieri emergetis et elevabitis capita
vestra, quod redemptio vestra adpropinquaverit. [7] Et tamen
adpropinquare eam dixit, non adesse iam, et 'cum coeperint ista fieri',
30 non 'cum facta fuerint', quia cum facta fuerint tunc aderit
redemptio nostra, quae eousque adpropinquare dicetur, erigens
interim et excitans animos ad proximum iam spei fructum. [8] Cuius
etiam parabola subtexitur tenerescentium arborum in caulem,
35 floris et dehinc frugis antecursorem. Ita et vos, cum videritis
omnia ista fieri, scitote in proximo esse regnum dei: vigilate ergo
omni in tempore, ut digni sitis effugere omnia ista, et stetis
ante filium hominis---utique per resurrectionem, omnibus ante
transactis. Ita etsi in agnitione sacramenti fruticat, sed in domini
40 repraesentatione florescit atque frugescit. [9] Quis ergo dominum
tam intempestive tam acerbe excitavit iam a dextera dei ad
confringendam terram secundum Esaiam, quae puto adhuc integra
est? Quis inimicos Christi iam subiecit pedibus eius secundum
David, qua velocior patre, omni adhuc popularium coetu reclamante
45 Christianos ad leonem? Quis caelo descendentem Iesum
talem conspexit qualem ascendentem apostoli viderunt, secundum
angelorum constitutum? [10] Nulla ad hodiernum tribus ad tribum
pectora ceciderunt agnoscentes quem pupugerunt, nemo adhuc

22 conclusionem *MPX: conclusionem T: frustra scribendum censuerunt Pam.*
conclusionem, *Souter* concussionem.
26 caeli *om. T.*
30 quia cum facta fuerint *om. T.*
31 dicetur *T: dicitur MPX.*
38 fruticat *Pam.: fructificat T: fructificasset MPX.*
43 qua *T: quasi MPX.*

[p.62]

50 excepit Heliam, nemo adhuc fugit antichristum, nemo adhuc
Babylonis exitum flevit: [11] et est iam qui resurrexit, nisi haereticus?
exiit plane iam de corporis sepulchro etiam nunc febribus et
ulceribus obnoxius, et conculcavit iam inimicos etiam nunc luctari
habens cum mundi potentibus, et utique iam regnat etiam nunc
Caesari quae sunt Caesaris debens.

5 **XXIII.** [1] Docet quidem apostolus Colossensibus scribens mortuos fuisse
nos aliquando, alienatos et inimicos sensus domini, cum in operibus
pessimis agebamus, dehinc consepultos Christo in baptisate,
et conresuscitatos in eo per fidem efficaciae dei qui illum suscitavit
a mortuis: [2] Et vos, cum mortui essetis in delictis et praeputatione
carnis vestrae, vivificavit cum eo, donatis vobis omnibus delictis: et
rursus, Si cum Christo mortui essetis ab elementis mundi, quomodo

10 quidam quasi viventes in mundo sententiam fertis? [3] Sed cum ita
nos mortuos faciat spiritaliter ut tamen et corporaliter quandoque
morituros agnoscat, utique et resuscitatos proinde spiritaliter
deputans aequae non negat etiam corporaliter resurrecturos.
[4] Denique, Si conresurrexistis, inquit, cum Christo, ea quae sursum
15 sunt quaerite, ubi Christus est in dextera dei residens: ea quae
sursum sunt sapite, non quae deorsum. Ita animo ostendit
resurgere, quo solo adhuc possumus caelestia adtingere, quae non
[18a] quaereremus nec saperemus si possideremus. [5] Subicit etiam, Mortui
[18b] enim estis---scilicet delictis, non vobis---et vita vestra abscondita
est cum Christo in deo. Nondum ergo adprehensa est quae abscondita
est: [6] sic et Iohannes, Et nondum, ait, manifestatum
est quid futuri sumus: scimus quia si manifestatus erit

49 resurrexit *TX*: resurrexerit *MP*.

51 et conculcavit iam inimicos *om. T*.

23: 4 suscitavit *TP*: suscitaret *MX*: suscitavit *R vulgo*.

5 in delictis *T Gel.: om. in MPX*.

7 mortui essetis (*secunda vice*) libri: mortui estis *R vulgo (forsan recte)*.

12 conresurrexistis *Brf.:* cum resurrexistis *TX*: resurrexistis *ceteri*.

17 vobis *TPam.:* nobis *MPX*.

[Note to the online text: 18, Nondum...abscondita est was omitted from the printed text and given as an erratum at the front. I've added it, but it makes line 18 too long, so I've split line 18 into 18a and 18b]

[p.64] 20 similes ei erimus. Tanto abest ut simus iam quod nescimus, utique
scituri si iam essemus. [7] Adeo contemplatio est spei in hoc spatio per
fidem, non repraesentatio, nec possessio sed expectatio. De qua spe
et expectatione Paulus ad Galatas, Nos enim spiritu ex fide spem
iustitiae expectamus: non ait 'tenemus': iustitiam autem dei dicit
25 ex iudicio quo iudicabimur de mercede. [8] Ad quam pendens et ipse,
cum Philippensibus scribit, Si qua inquit concurrat in resurrectionem
quae est a mortuis, non quia iam accepi aut consummatus
sum. Et utique crediderat, et omnia sacramenta cognoverat, vas
electionis, doctor nationum: et tamen adicit, Persequor autem, si
30 adprehendam in quo sum adprehensus a Christo. [9] Eo amplius,
Ego me, fratres, nondum puto adprehendisse: unum tamen, oblitus
posteriorum in priora me extendens secundum scopum persequor
ad palmam incriminationis per quam concurrerem---utique in
resurrectionem a mortuis, suo tamen tempore: [10] sicut ad Galatas,
35 Bene autem facientes ne taedeat, tempore enim suo metemus: sicut
et ad Timotheum de Onesiphoro, Det illi dominus invenire
misericordiam in illo die. [11] In quem diem ac tempus et ipsi praecipit
custodire mandatum immaculatum inreprehensibile in adparentiam
domini Iesu Christi, quam suis temporibus ostendet beatus et
40 solus potentator et rex regnantium, de deo dicens. [12] De quibus
temporibus et Petrus in Actis, Paeniteat itaque vos et respicite, ad
abolenda delicta vestra, uti tempora vobis superveniant refrigerii
ex persona dei, et mittat praedesignatum vobis Christum, quem
oportet accipere caelos adusque tempora exhibitionis omnium
45 quae locutus est deus de ore sanctorum prophetarum.

20 ei *TP*: eius *MX*.

25 iudicabimur *TB*: iudicabitur *MPX*.

26 resurrectionem *Gel.:* resurrectione *T*: resuscitationem *MPX*.

43 vobis *TPam.:* nobis *MPX*.

[p.66] **XXIV.** [1] Quae haec tempora, cum Thessalonicensibus disce. Legimus

enim, Qualiter conversi sitis ab idolis ad serviendum vivo et vero deo et ad expectandum a caelis filium eius, quem suscitavit a mortuis Iesum: [2] et rursus, Quae enim spes nostra vel gaudium vel exultationis corona quam ut et vos coram domino nostro Iesu Christo in adventu ipsius? Item, Coram deo et patre nostro in adventu domini nostri Iesu Christi cum universis sanctis eius. [3] De quorum dormitione minus maerenda docens, simul et tempora resurrectionis exponit: Si enim credimus quod Iesus mortuus sit et resurrexerit, sic et deus eos qui dormierunt per Iesum adducet cum ipso: [4] hoc enim dicimus vobis in sermone dei, quod nos qui vivimus, qui remanemus in adventum domini nostri, non praeveniemus eos qui dormierunt: [5] quoniam ipse dominus in iussu et in voce archangeli et in tuba dei descendet de caelo, et mortui in Christo primi resurgent: [6] deinde nos qui vivimus, qui <relinquimur,> simul cum illis tollemur in nubibus obviam domino Christo in aerem, et ita semper cum domino erimus. [7] Quae vox archangeli, quae tuba dei audita iam, nisi forte in cubiculis haereticorum? nam etsi tuba dei evangelicus sermo dici potest qui illos iam vocarit, sed aut mortui erunt iam corporaliter ut resurrexerint, et quomodo vivunt? aut in nubibus erepti, et quomodo hic sunt? [8] Miserrimi revera, ut apostolus pronuntiavit, qui in ista tantum vita sperantes habebuntur, excludendo, dum praeripiunt, quod post illam repromittitur, frustrati circa veritatem non minus quam Phygellus et Hermogenes. [9] Et ideo maiestas spiritus sancti, perspicax eiusmodi sensuum, et in ipsa ad Thessalonicenses epistula suggerit, De temporibus autem et temporum spatiis, fratres, non est necessitas scribendi vobis: [10] ipsi enim certissime scitis quod dies domini sicut fur in nocte ita adveniat: [11] cum dicent 'Pax' et 'Tuta

24: 9 exponit dicens *P*.

10 resurrexerit *MPX*: resurrexit *TB*.

11 dei *TMPX*: domini *Pam*.

15 relinquimur *addendum censebam*.

16 domino Christo *T*: Christo *MPX*: domino *Brf*.

23 excludendi *TC*.

29 sicut fur in *T*: quasi fur *MPX*. adveniat *T*: adveniet *MPX*.

[p.68] 30 sunt omnia', tunc et illis repentinus insistet interitus. [12] Et in secunda pleniore sollicitudine ad eosdem, Obsecro autem vos, fratres, per adventum domini nostri Iesu Christi et congregationem nostram ad illum, [13] ne cito commoveamini animo neque turbemini neque per spiritum neque per sermonem---scilicet pseudoprophetarum---neque per epistulam---scilicet pseudoapostolorum---acsi per nostram, quasi insistat dies domini: [14] ne quis vos seducat ullo modo, quoniam nisi veniat abscessio primum---huius utique regni---et reveletur delinquentiae homo---id est antichristus---filius perditionis, [15] qui adversatur et superextollitur in omne quod dicitur deus vel religio, uti sedeat in templo dei adfirmans deum se: [16] nonne meministis quod cum apud vos essem haec dicebam vobis? [17] Et nunc quid teneat scitis, ad revelandum eum in suo tempore: [18] iam enim arcanum iniquitatis agitur: tantum qui nunc tenet teneat, donec de medio fiat---quis, nisi Romanus status, cuius abscessio in decem reges dispersa antichristum superducat?---[19] et tunc revelabitur iniquus, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui et evacuabit apparentia adventus sui: [20] cuius est adventus secundum operationem satanae in omni virtute et signis atque portentis mendacii et in omni seductione iniustitiae his qui pereunt.

XXV. [1] Etiam in Apocalypsi Iohannis ordo temporum sternitur, quem martyrum quoque animae sub altari ultionem et iudicium flagitantes

5 sustinere didicerunt, ut prius et orbis de pateris angelorum plagas suas ebibat, et prostituta illa civitas a decem regibus dignos exitus referat, et bestia antichristus cum suo pseudopropheta certamen ecclesiae inferat, [2] atque ita diabolo in abyssum interim religato primae resurrectionis praerogativa de solis ordinetur, dehinc et igni dato universalis resurrectionis censura de libris

42 quid *TMP*: qui *XR*.

43 teneat *om. X Kroy. Brf.*

25: 5 bestia.. .pseudopropheta *om. T.*

7 relegato *Eng. Brf.:* sed *cf. Apoc. 20. 2.* ordinetur: *quaero an scribendum ordiatur.*

[p.70] 10 iudicetur. [3] Cum igitur et status temporum ultimum scripturae notent et totam Christianae spei frugem in exodio saeculi collocent, adparet aut tunc adimpleri totum quodcumque nobis a deo repromittitur, et vacat quod hic iam ab haereticis vindicatur, aut, si et agnitio sacramenti resurrectio est, salva utique illa creditur quae in ultimo praedicatur: [4] et sequitur ut eo ipso quod haec spiritalis vindicetur, illa corporalis praediciatur: quia, si nulla tunc adnuntiaretur, merito sola haec et tantummodo spiritalis vindicaretur: cum vero et in ultimum tempus edicitur corporalis agnoscitur, quia non et tunc spiritalis <adnuntiatur. [5] Cur enim iterum> adnuntiaretur resurrectio eiusdem condicionis, id est spiritalis, cum aut nunc eam deceret expungi sine ulla differentia temporum aut tunc sub omni clausula temporum? [6] Ita nobis magis competit etiam spiritalem defendere resurrectionem ab ingressu fidei qui plenitudinem eius agnoscimus in exitu saeculi.

5 **XXVI.** [1] Unum adhuc respondebo ad propositionem priorem allegoricarum scripturarum, licere et nobis corporalem resurrectionem de patrocinio figurati proinde eloquii prophetici vindicare. [2] Ecce enim divina in primordio sententia terram hominem pronuntiando ---Terra es et in terram ibis, secundum substantiam scilicet carnis quae de terra erat sumpta et quae prior homo fuerat appellata, sicut ostendimus---dat mihi disciplinam in carnem quoque interpretandi si quid irae vel gratiae in terram deus statuit, quia nec proprie terra iudicio eius obnoxia est, quae nihil boni seu mali

10 exodio *Jun.:* exordio *libri.*

15 vindicetur illa corporalis *om. T.*

18 adnuntiatur cur enim iterum *suppl Gel.*

[p.72] 10 admisit, maledicta quidem quod hauserit sanguinem, sed et hoc ipsum in figuram carnis homicidae. [3] Nam et si iuvari seu laedi habet terra, id quoque propter hominem, uti ille iuветur sive laedatur per consistorii sui exitus, quo magis ipse pensabit quae propter illum etiam terra patietur. [4] Itaque et cum comminatur terrae deus carni potius comminari eum dicam, et cum quid terrae pollicetur carni potius polliceri eum intellegam, ut apud David, Dominus regnavit, exultabit terra---id est caro sanctorum, ad quam pertinet regni divini fructus---: [5] dehinc subiungit, Vidit et concussa est terra, montes velut cera liquefacti sunt a facie domini---caro scilicet profanorum---: Et videbunt enim eum qui confixerunt. [6] Atque adeo, si simpliciter de terrae elemento utrumque existimabitur pronuntiatum, quomodo congruet et concuti et liquefieri eam a facie domini, quo supra regnante exultavit? [7] Sic et apud Esaiam, Bona terrae edetis, bona carnis intellegentur, quae illam manent in

25 regno dei reformatam et angelificatam et consecuturam quae nec
oculus vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascenderunt.
[8] Alioquin satis vanum ut ad obsequium deus fructibus agri et cibaribus
vitae huius invitet, quae etiam inreligiosis et blasphemis semel
30 homini addicta conditione communicat, pluens super bonos et
malos et solem suum emittens super iustos et iniustos. [9] Felix
nimirum fides, si ea consecutura est quibus hostes dei et Christi
non modo utuntur verum etiam abutuntur, ipsam conditionem
colentes adversus conditorem. Bulbos et tubera in terrae bonis
deputabis, domino pronuntiante ne in pane quidem victurum
35 hominem? [10] Sic Iudaei terrena solummodo sperando caelestia
amittunt, ignorantes et panem de caelesti repromissum et oleum

26: 13 consistorii *R*³ *vulgo*: consistoris *TMP*: consistore *X*.

17 exultabit *T*: exultavit *MPX*.

20 eum qui *T*: eum in quem *MPX*.

23 exultavit *MPX*: exultabit *T*.

26 ascenderunt *TXR*: ascendit *MP*.

36 caelesti *MPX*: caelis *T*.

[p.74] divinae unctionis et aquam spiritus et vinum animae vigorantis ex
vite Christo: [11] sicut et ipsam terram sanctam Iudaicum proprie
40 solum reputant, carnem potius domini interpretandam quae
exinde et in omnibus Christum indutis sancta sit terra, vere sancta
per incolatum spiritus sancti, vere lac et mel manans per suavitatem
spei ipsius, vere Iudaea per dei familiaritatem: Non enim qui in
manifesto Iudaeus, sed qui in occulto: [12] ut et templum dei eadem
45 sit, et Hierusalem, audiens ab Esaia, Exsurge, exsurge, Hierusalem,
indue fortitudinem brachii tui, exsurge sicut in primordio diei,
scilicet in illa integritate qua fuerat ante delictum transgressionis.
[13] Qui enim in eam Hierusalem voces eiusmodi competent exhortationis
et advocationis, quae occidit prophetas et lapidavit missos ad
50 se et ipsum postremo dominum suum confecit? Sed nec ulli
omnino terrae salus repromittitur, quam oportet cum totius mundi
habitu praeterire. [14] Etiam si quis audebit terram sanctam paradisi
potius argumentari, quam et patrum dici capiat, Adae scilicet et
Evae, proinde et in paradisi restitutio carni videbitur repromissa,
55 quae eum incolare et custodire sortita est, ut talis illuc homo
revocetur qualis inde depulsus est.

XXVII. [1] Habemus etiam vestimentorum in scripturis mentionem ad
spem carnis allegorizare, quia et Apocalypsis Iohannis, Hi sunt, ait,
qui vestimenta sua non coinquinaverunt cum mulieribus, virgines
scilicet significans et qui semetipsos castraverunt propter regna
5 caelorum. [2] Itaque in albis erunt vestibus, id est in claritate innubae
carnis. Et in evangelio indumentum nuptiale sanctitas carnis
agnosci potest. [3] Itaque Esaias, docens quale ieiunium dominus

37 aquam spiritus et vinum *C*: vinum spiritus et aquam *MPX*: aquam
spiritus et *T*.

38 Christo *T*: Christi *MPX*.

42 dei *MPX*: fidei *T* *Brf*.

44 audiens... Hierusalem *om. T*.

47 qui *Eng.*: quae *libri*.

[p.76] elegerit, cum subicit de mercede bonitatis, Tunc, inquit, lumen
10 tuum temporaneum erumpet et vestimenta tua citius orientur:
non subsericam utique nec pallium sed carnem volens accipi,
ortum carnis resurrectionis de mortis occasu praedicavit. [4] Adec
nobis quoque suppetit allegorice defensio corporalis resurrectionis.

15 Nam et cum legimus, Populus meus, introite in cellas promas
quantulum donec ira mea praetereat, sepulchra erunt cellae
promae, in quibus paulisper requiescere habebunt qui in finibus
saeculi sub ultima ira per antichristi vim excesserint. [5] Aut cur
cellarum promarum potius vocabulo usus est et non alicuius loci
receptorii, nisi quia in cellis promis caro salita et usui reposita
20 servatur, depromenda illinc suo tempore? Proinde enim et corpora
medicata condimentis sepulturae mausoleis et monumentis
sequestrantur, processura inde cum iusserit dominus. [6] Quod cum
ita intellegi congruat---ecquae enim ab ira dei cellariorum nos
refugia servabunt?---hoc ipso quod ait, Donec ira praetereat, quae
25 extinguet antichristum, post iram ostendit processuram carnem de
sepulchro in quo ante iram fuerit inlata: nam et de cellariis non
aliud effertur quam quod infertur, et post antichristi eradicationem
agitabitur resurrectio.

5 **XXVIII.** [1] Scimus autem sicut et vocibus ita et rebus prophetatum: tam
dictis quam et factis praedicatur resurrectio. Cum Moyses manum
in sinu condit et emortuam profert, et rursus insinuat et vividam
explicat, nonne hoc de toto homine portendit? [2] Siquidem trina
virtus dei per illa trina signa denotabatur cum suo ordine, primo
diabolum serpentem quanquam formidabilem subactura homini,
dehinc carnem de sinu mortis retractura, atque ita omnem sanguinem

27: 10 subsericam *Gel.*: subscribam *MPX*: tunicam *T*: subuculam *B*.
11 a resurrecturae usque ad 28, l. 20 mortem occidens per *cod. T* deficit.
22 ecquae *Oeh.*: et quae *MP*.

[p.78]
10 exsecutura iudicio. [3] De quo apud eundem propheten, Quoniam
et vestrum, inquit deus, sanguinem exquiram de omnibus
bestiis, et de mahu hominis et de manu fratris exquiram eum.
[4] Porro nihil exquiritur nisi quod repositur, nihil repositur nisi
quod et reddetur, et utique reddetur quod ultionis nomine
repositur et exquiretur. Neque enim vindicari poterit quod omnino
15 non fuerit: erit autem dum restituitur, uti vindicetur. In carnem
itaque dirigitur quicquid in sanguinem praedicatur, sine qua non
erit sanguis. Caro suscitabitur, ut sanguis vindicetur. [5] Sunt et
quaedam ita pronuntiata ut allegoriae quidem nubilo careant,
nihilominus tamen ipsius simplicitatis suae sitiunt interpretationem,
20 quale est apud Esaiam, Ego occidam et vivificabo. Certe postea
quam occiderit vivificabit: ergo per mortem occidens per resurrectionem
vivificabit. [6] Caro est autem quae occiditur per mortem:
caro itaque et vivificabitur per resurrectionem. [7] Certe si occidere
carni animam eripere est, vivificare, contrarium eius, carni animam
referre est, caro resurgat necesse est, cui anima per occisionem
25 erepta referenda est per vivificationem.

5 **XXIX.** [1] Igitur si et allegoricae scripturae et argumenta rerum et
simplices voces resurrectionem carnis quanquam sine nominatione
ipsius substantiae obradiant, quanto magis quae hanc spem in
ipsas substantias corporales speciali mentione determinant non
erunt ducendae in quaestionem? [2] Accipe Ezechielem: Et facta est,
inquit, super me manus domini et extulit me in spiritu dominus et
posuit me in medio campi: is erat ossibus refertus. [3] Et circumduxit
me super ea per circuitum et ecce multa super faciem campi et
ecce arida satis. Et ait ad me, Fili hominis, si vivent ossa ista? [4] Et dixi,
10 Adonai domine tu scis. [5] Et ait ad me, Propheta in ossa haec et
dices, Ossa arida audite sermonem domini: [6] haec dicit dominus

28: 21 occiditur *TB^{ms}*: occiderit *MPX*.
23 eripere . . . animam *om. MPX*.
29: 3 obradiant *TC*: subradiant *MPX*.

[p.80] Adonai ossibus istis, Ecce ego adfero in vos spiritum et vivetis, [7] et
15 dabo in vos *nervos* et reducam in vos carnes et circumdabo in vobis
cutem et dabo in vobis spiritum, et vivetis et cognoscetis quod ego
dominus. [8] Et prophetavi secundum praeceptum, et ecce vox dum
propheto et ecce motus, et accedebant ossa ad ossa: [9] et vidi et ecce
20 super ossa nervi et caro ascendit et circumpositae sunt eis carnes, et
spiritus in eis non erat. [10] Et ait ad me, Propheta ad spiritum, fili
hominis, propheta et dices ad spiritum, Haec dicit dominus Adonai,
A quattuor ventis veni, spiritus, et spira in istis interemptis et
vivant. [11] Et prophetavi ad spiritum sicut praecepit mihi, et introivit
in ea spiritus et vixerunt et constiterunt super pedes suos, valentia
magna satis. [12] Et ait ad me, Fili hominis, ossa ista omnis domus
25 Israelis est: ipsi dicunt, Exaruerunt ossa nostra et periit spes nostra,
avulsi sumus in eis: [13] propterea propheta ad eos, Ecce ego patefacio
sepulchra vestra et eveham vos de sepulchris vestris, populus meus,
et inducam vos in terram Israelis, [14] et cognoscetis quod ego dominus
aperuerim sepulchra vestra et eduxerim vos de sepulchris vestris,
30 populus meus, [15] et dabo in vobis spiritum et vivetis et requiescetis in
terra vestra, et cognoscetis quod ego dominus locutus sum et
fecerim, dicit dominus.

XXX. [1] Hanc quoque praedicationem scio qualiter concutiant in
allegoriae argumentationem, quia dicendo, Ossa ista omnis domus
5 Israel est, imaginem ea fecerit Israelis et a propria condicione
transtulit, atque ita figuratam esse, non veram, resurrectionis
praedicationem: statum enim Iudaeorum deformari quodammodo
emortuum et exaridum et dispersum in campo orbis: [2] itaque et
10 imaginem resurrectionis in illum allegorizari, quia recolligi
habeat et recompingi os ad os, id est tribus ad tribum et populus
ad populum, et recorporari carnibus facultatum et nervis regni,
atque ita de sepulchris, id est de habitaculis captivitatis tristissimis
atque teterrimis, educi et refrigerii nomine respirari et vivere

13 *nervos Kroy.*: spiritum *MPX (deficit T)*.
19 spiritum *MPX*: illum *T*.
28 aperuerim *TC*: aperui *MPX*.
29 in vobis *T*: vobis *MPX*.
30 sum *TMX*: sim *P*.
30: 11 respirari *MP*: respirati *X*: respirare *TPam*.

[p.82] exinde in terra sua Iudaea. Et quid post haec? [3] Morientur sine
dubio. Et quid post mortem? Nulla opinor resurrectio si non haec
15 erit ipsa quae Ezechieli revelatur. Sed enim et alias praedicatur
resurrectio: ergo et haec erit, et temere eam in statum Iudaicarum
rerum convertunt: aut si alia est illa quam defendimus, nihil mea
interest dum sit et corporum resurrectio sicut et rerum Iudaicarum.
[4] Denique hoc ipso quod recidivatus Iudaici status de recorporatione
20 et redanimatione ossuum figuratur, id quoque eventurum ossibus
probatur: non enim posset de ossibus figura componi si non id
ipsum ossibus eventurum esset. [5] Nam etsi figmentum veritatis in
immagine est, imago ipsa in veritate est sui: necesse est esse prius sibi
id quod alii configuretur. De vacuo similitudo non competit: de
nullo parabola non convenit. [6] Ita oportebit ossuum quoque credi
25 reviscerationem et respirationem qualis et dicitur, de qua possit
exprimi Iudaicarum rerum reformatio qualis adfingitur. [7] Sed magis

religiosum est veritatem de sua auctoritate et simplicitate defendi,
quam sensus divinae propositionis expostulat. Si enim ad res
Iudaicas spectaret haec visio, statim revelato situ ossuum subiecisset,
30 Ossa ista omnis domus Israelis est, et cetera deinceps. [8] At cum
ostensis ossibus de propria spe eorum quid obloquitur, nondum
nominato Israele, et fidem temptat prophetae, Fili hominis si
vivent ossa haec?, ut et ille responderet, Domine tu scis, non
35 utique deus prophetae fidem de ea re temptasset quae futura non
esset, quam nunquam Israel audisset, quam credi non oporteret.
[9] Sed quoniam praedicabatur quidem resurrectio mortuorum,
Israel vero pro sua incredulitate diffidens scandalizabatur, et
aspiciens habitum senescentis sepulturae desperabat resurrectionem,

13 resurrectio *TX*: resuscitatio *MP*.

19 *et infra*: ossuum *MPX*: ossium *TR*.

23 id quod *T*: quo *MPX*.

27 de sua auctoritate et simplicitate *T*: de sua simplicitate et auctoritate *B*:
de suae veritate simplicitatis *MPX*.

[p.84] 40 vel non in eam potius animum dirigebat sed in circumstantias
suas, idcirco deus et prophetam qua et ipsum dubium
praestruxit ad constantiam praedicationis revelato ordine
resurrectionis, et populo id credendum mandavit quod prophetae
revelavit, ipsos dicens esse ossa quae erant resurrectura qui non
45 credebant resurrectura. [10] Denique in clausula, Et cognoscetis, inquit,
quod ego dominus locutus sum et fecerim, id utique facturus quod
fuerat locutus, ceterum non id facturus quod locutus si aliter facturus
quam locutus.

XXXI. [1] Plane si et populus allegorice mussitaret ossa sua arefacta et
spem suam perditam, dispersionis exitum querulus, merito
5 videretur et deus figuratam desperationem figurata promissione
consolatus. [2] Sed cum dispersionis quidem iniuria nondum populo
accidisset, resurrectionis vero spes apud illum saepissime cecidisset,
manifestus est de corporum interitu labefactans fiduciam resurrectionis:
ita et deus eam restruebat fidem quam populus destruebat.
10 [3] Quanquam etsi aliqua praesentium rerum tunc conflictatione
maerebat Israel, non idcirco in parabola accipienda esset revelationis
intentio sed in testationem resurrectionis, ut in illam spem
erigeret illos, aeternae scilicet salutis et necessarioris restitutionis, et
averteret a respectu praesentium rerum. [4] Ad hoc enim et alibi
15 prophetes, Exhibitis---de sepulchris---velut vituli de vinculis soluti
et conculcabitis inimicos: et rursus, Gaudebit cor vestrum et ossa
vestra velut herba orientur---quia et herba de dissolutione et
corruptela seminis reformatur. [5] in summa, si proprie in Israelis
statum resurgentium ossuum imago contenditur, cur etiam non
adnuntiatur et recorporandarum et redanimandarum reliquiarum

43 qui non credebant resurrectura *om. T*.

45 sum *T*: sim *MPX*.

47 quam locutus *om. MPX*.

31: 5 cecidisset *Gel.*: cecinisset *libri*.

15 velut herba *TB^{ms}*: velociter *MPX*.

[p.86] 20 et de sepulchris exsuscitandorum mortuorum? [6] De omnibus enim
dictum est, Vivent mortui et exsurgent de sepulchris: ros enim qui
a te, medela est ossibus eorum. [7] Item alibi, Veniet adorare omnis
caro in conspectu meo, dicit dominus. Quando? Cum praeterire
coeperit habitus mundi huius: [8] supra enim, Quemadmodum caelum

25 novum et terra nova quae ego facio, in conspectu meo, dicit dominus,
ita stabit semen vestrum. [9] Tunc ergo et quod subiecit implebitur,
Et exhibunt----utique de sepulchris----et videbunt artus eorum
qui impie egerunt, quoniam vermis eorum non decidet et ignis
eorum non extinguetur, et erit satis conspectui omni carni----scilicet
30 quae resuscitata et egressa de sepulchris dominum pro hac gratia
adorabit.

XXXII. [1] Sed ne solummodo eorum corporum resurrectio videatur
praedicari quae sepulchris demandantur, habes scriptum, Et
mandabo piscibus maris et eructabunt ossa quae sunt comesta, et
5 faciam compaginem ad compaginem et os ad os. [2] Ergo, inquis, et
pisces resuscitabuntur et ceterae bestiae et alites carnivorae ut
revomant quos comederunt, quia et apud Moysen legis exquiri
sanguinem de omnibus bestiis? Non utique: sed idcirco nominantur
bestiae et pisces in redhibitionem carnis et sanguinis quo magis
10 exprimatur resurrectio etiam devoratorum corporum cum de
ipsis devoratoribus exactio edicitur---[3] puto autem huius quoque
divinae potestatis documentum idoneum Ionam, cum incorruptus
utramque substantiam, carnem atque animam, de alvo bestiae
piscis evolvitur, et utique triduum concoquendae carni viscera
15 ceti suffecissent quam capulum quam sepulchrum quam senium
requietae atque conditae alicuius sepulturae---[4] salvo eo quod et
bestia feros in Christianum vel maxime nomen homines vel ipsos
etiam iniquitatis angelos figuravit, de quibus sanguis exigetur per

20 exsuscitandorum *MX Gel.*: excitandorum *TP.*

22 medela est *Brf.*: medela *MPX*: medulla est *T.*

29 erit satis *TMPX*: erunt *Gel.*

32: 4 faciam *TB^{ms}*: facient *MPX*.

10-15 *parenthesim indicabam.*

13, 14 <tam> viscera *Kroy.*: <tam> suffecissent *Urs.*

16 homines *R³*: hominis *libri.*

[p.88] ultionem pensandam. [5] Quis ergo discendi magis adfinis quam
praesumendi, et credendi diligentior quam contendendi, et divinae
20 potius sapientiae religiosus quam suae libidosus, audiens aliquid
a deo destinatum et in carnes et cutes et nervos et ossa, aliud quid
haec commentabitur, quasi non in hominem destinetur quod in
istas substantias praedicatur? Aut enim nihil in hominem destinatur,
non liberalitas regni, non severitas iudicii, non quodcumque
25 est resurrectio, aut, si in hominem destinatur, necesse est in eas
substantias destinetur ex quibus homo instructus est in quem
destinatur. Illud etiam de argutissimis istis demutatoribus ossuum
et carni et nervorum et sepulchrorum requiro, cur si quando in
animam quid pronuntiat nihil aliud animam interpretantur nec
30 transfingunt eam in alterius rei argumentum, cum vero in aliquam
speciem corporalem quid edicitur omnia potius adseverant quam
quod nominatur. [6] Si corporalia parabolae, ergo et animalia: si non
et animalia, ergo nec corporalia. Tam enim corpus homo quam et
anima, ut non possit altera species admittere aenigmata, altera
35 excludere.

XXXIII. [1] Satis haec de prophetico instrumento. Ad evangelicum nunc
provoco, hic quoque occursurus prius eidem astutiae eorum qui
proinde et dominum omnia in parabolis pronuntiasse contendunt
quia scriptum sit, Haec omnia locutus est Iesus in parabolis et sine
5 parabola non loquebatur ad illos, scilicet ad Iudaeos: [2] nam et
discipuli, Quare aiunt in parabolis loqueris illis?, et dominus,
Propterea in parabolis loquor ad eos ut videntes non videant et

audientes non audiant, secundum Esaiam. [3] Quodsi ad Iudaeos in
10 parabolis, iam non ad omnes: si <non> ad omnes in parabolis, iam
non semper nec omnia parabolae, sed quaedam cum ad quosdam,
ad quosdam autem dum ad Iudaeos: nonnunquam plane et ad

26 instructus *T*: structus *MPX* (*forsan recte*).

33: 1 evangelicum *T*: evangelia *MPX*.

6 illis *T*: *om. MPX*,

9 <non> *add. R*³.

[p.90] discipulos. [4] Sed quomodo referat scriptura considera: Dicebat
autem et parabolam ad eos. Ergo et non parabolam dicebat: quia
15 non notaretur cum parabolam loquebatur si ita semper loquebatur.
[5] Etiam et nullam parabolam non aut ab ipso invenies edissertatam,
ut de seminatore in verbi administrationem, aut a commentatore
evangelii praeluminatam, ut iudicis superbi et viduae instantis ad
perseverantiam orationis, aut ultra coniectandam, ut arboris fici
20 dilatae in spem ad instar Iudaicae infructuositatis. [6] Quodsi nec
parabolae obumbrant evangelii lucem, tanto abest ut sententiae et
definitiones, quarum aperta natura est, aliter quam sonant sapiant.
Definitionibus autem et sententiis dominus edicit sive iudicium sive
regnum dei sive resurrectionem. [7] Tolerabilius erit, inquit, Tyro et
25 Sidoni in die iudicii: et, Dicite illis quod adpropinquaverit regnum
dei: et, Retribuetur tibi in resurrectione iustorum. [8] Si nomina
absoluta sunt rerum, id est iudicii et regni dei et resurrectionis, ut
nihil eorum in parabolam comprimi possit, nec ea in parabolas
compellentur quae ad dispositionem et transactionem et passionem
regni Iudaici et resurrectionem praedicantur, atque ita
30 corporalia defendentur ut corporalibus destinata, id est non spiritalia
quia non figurata. [9] Nam et ideo praestruximus tam corpus animae
quam et carnis obnoxium esse mercedibus pro communi operatione
pensandis, ne corporalitas animae occasionem subministrans
figurarum corporalitatem carnis excludat, cum utramque participem
35 et regni et iudicii et resurrectionis oporteat credi. [10] Et nunc eo
pergimus uti corporalitatem carnalem proprie demonstramus a

15 etiam et *T*: et tamen *MPX*.

edissertatam *R*³: edisseratam *libri*.

28 compellentur *T*: compellantur *MPX*.

29 Iudaici *T*: iudicii *MPX*. resurrectionem *T*: resurrectionis *MPX*.

malem scripsisse regni <et> iudicii et resurrectionis.

[p.92] domino significari in omni resurrectionis mentione, salva animali
quam et ipsam pauci receperunt.

XXXIV. [1] In primis cum ad hoc venisse se dicit ut quod periit salvum
faciat, quid dicis perisse? Hominem sine dubio. Totumne an ex
5 parte? Utique totum, siquidem transgressio, quae perditionis
humanae causa est, tam animae instinctu ex concupiscentia quam
et carnis actu ex degustatione commissa, totum hominem elogio
transgressionis inscripsit atque exinde merito perditionis implevit.
[2] Totus itaque salvus fiet qui periit totus delinquendo, nisi si et ovis
10 illa sine corpore amittitur et sine corpore revocatur. Nam si caro
quoque eius cum anima, quod pecus totum est, humeris boni
pastoris advehitur, ex utraque utique substantia restituendi hominis
exemplum est. [3] Aut quam indignum deo dimidium hominem
redigere in salutem, paene minus facere <quam faciat homo>, cum
15 etiam saecularium principum plena semper indulgentia vindicetur.
Diabolus validior in hominis iniuriam intelletur totum eum

elidens, deus infirmior renuntiabitur non totum eum relevans?
Atquin et apostolus suggerit, ubi delictum abundaverit illic gratiam
superabundasse. [4] Quomodo denique salvus habebitur qui poterit et
20 perditus dici? carne scilicet perditus, anima vero salvus, nisi quod
iam et anima in perdito constituatur necesse est ut salva effici possit:
id enim salvum effici oportebit quod perditum fuerit. [5] Porro aut
recipimus animae immortalitatem, ut perditam non in interitum
credatur sed in supplicium, id est in gehennam: et si ita est, iam
25 non animam spectabit salus, salvam scilicet suapte natura per
immortalitatem, sed carnem potius quam interibilem constat apud
omnes: [6] aut si et anima interibilis, id est non immortalis, quod et
caro, iam et carni forma illa ex aequo proficere debebit proinde

34: 1 uti *MPX*.
7 periit *Gel.*: perit *libri*.
12 quam faciat homo *supplenda censebam*.
14 intellegitur *Eng.*: intellegitur *libri*.
18 dici *om. MPX*.
20 aut *T*: autem *MPX*.
23 suapte *Souter*: suaabte *T*: sua *ceteri*.

[p.94] mortali et interibili qua id quod perit salvum facturus est dominus.
[7] Nolo nunc contentioso fune deducere hac an illac hominem perditio
depostulet, dum utrimque eum salus destinet in ambas substantias
30 peraequata. Ecce enim, ex quacunque substantia hominem
perisse praesumpseris, ex altera non perit: salvus ergo erit iam ex
qua non perit, et salvus nihilominus fiet ex qua perit. [8] Habes totius
hominis restitutionem, dum et quodcunque eius perit salvum
facturus est dominus et quodcunque non perit utique non erit
35 perditurus. [9] Quid ultra de utriusque substantiae securitate dubitas,
cum altera salutem consecutura sit, altera amissura non sit? Et
tamen adhuc sensum rei exprimit dominus, Ego dicens veni non
ut meam sed ut patris qui me misit faciam voluntatem. Quam?
Oro te. Ut omne quod dedit mihi, non perdam ex eo quidquam
40 sed resuscitem illud in novissimo die. [10] Quid a patre Christus
acceperat nisi quod et induerat? Hominem sine dubio, carnis animaeque
texturam. Neutrum ergo eorum quae accepit perire patietur,
immo nec quidquam utriusque, immo nec modicum: quodsi
45 modicum caro, ergo nec carnem quia nec modicum, nec quidquam
quia nec quidquam. Atquin si non et carnem resuscitabit novissima
die, iam non modicum patietur perire de homine, sed pro tanta
dixerim parte prope totum. [11] Ingerens amplius, Hoc est patris
voluntas, ut omnis qui aspicit filium et credit in eum habeat vitam
aeternam, et suscitem illum novissimo die, plenitudinem exstruit
50 resurrectionis: tribuit enim utrique substantiae per officia propriam
mercedem salutis, et carni per quam filius aspiciebatur, et animae
per quam credebatur. [12] Ergo, dices, illis erit promissa res a
quibus Christus videbatur. Sit plane ita, ut et ad nos eadem spes

29 utrimque *R³*: utrumque *libri*.
36 altera amissura non sit *om. MPX*.
43-4 quodsi . . . nec modicum nec quidquam *om. T*.
47 hoc *MPX*: haec *T*.
50 propria *Kroy.*, sed *haud opus erat*.

[p.96] inde manaverit: nam si videntibus et idcirco credentibus fructuosa
55 tunc fuerunt opera carnis atque animae, multo magis nobis:
feliciores enim qui non vident et credent: quando et si illis negaretur
carnis resurrectio, certe felicioribus competisset: quomodo

enim felices si ex parte perituri?

5 XXXV. [1] Sed et praecipit eum potius timendum qui et corpus et animam
occidat in gehennam, id est dominum solum, non qui corpus
occidant animae autem nihil nocere possint, id est humanas
potestates. [2] Adeo hic et anima immortalis natura recognoscitur,
10 quae non possit occidi ab hominibus, et carnis esse mortalitatem,
cuius sit occisio, atque ita resurrectionem quoque mortuorum
carnis esse, quae in gehennam nisi resuscitata non poterit occidi.
[3] Sed quoniam et hic de interpretatione corporis quaestio cavillatur,
ego corpus humanum non aliud intellegam quam omnem istam
15 struem carnis, quoquo genere materiarum concinnatur atque
variatur, quod videtur, quod tenetur, quod denique ab hominibus
occiditur. [4] Sic et parietis corpus non aliud admittam quam
caementa, quam saxa, quam lateres. Si quis arcanum aliquod corpus
inducit, ostendat revelet probet ipsum etiam esse quod occidatur
20 ab homine, et de illo erit dictum. [5] Item si animae corpus opponitur
vacabit astutia: cum enim utrumque proponitur, corpus atque
animam, occidi in gehennam, distinguitur corpus ab anima, et
relinquitur intellegi corpus id quod in promptu est, caro scilicet,
25 quae sicut occidetur in gehennam si non magis a deo timuerit
occidi, ita et vivificabitur in vitam aeternam si maluerit ab
hominibus potius interfici. [6] Proinde si quis occisionem carnis
atque animae in gehennam ad interitum et finem utriusque substantiae
adripiet et non ad supplicium, quasi consumendarum non
30 quasi puniendarum, recordetur ignem gehennae aeternum praedicari
in poenam aeternam, et inde aeternitatem occisionis propterea

54 et idcirco credentibus *om. T.*
35: 2 deum *T (forsan recte).*
9 humanum *T: hominis MPX.*

[p.98] humanae ut temporali praetimidam: [7] tunc et aeternas
substantias credet quarum aeterna sit occisio in poenam. Certe cum
30 post resurrectionem corpus cum anima occidi habeat a deo in
gehennam, satis de utroque constabit, et de carnali resurrectione et
de aeterna occisione. [8] Absurdissimum alioquin si idcirco resuscitata
caro occidetur in gehennam ut finiatur, quod et non resuscitata
pateretur: in hoc scilicet reficietur ne sit, cui non esse iam evenit.
[9] Eidem nos spei fulciens passerum quoque subiungit exemplum,
35 quod ex duobus non cadat alter in terram sine dei voluntate, ut et
carnem quae ceciderit in terram proinde credas resurgere posse per
eiusdem dei voluntatem. [10] Nam et si passeribus hoc non licet, sed
nos multis passeribus antistamus eo quod cadentes resurgamus,
quorum denique capillos capitis omnes numeratos adfirmans
40 salvos utique repromittit. [11] Perituros enim quae ratio in numerum
redegisset? Nisi quia hoc est, Ut omne quod pater mihi dedit non
perdam ex eo quidquam, id est nec capillum, sicut nec oculum nec
deptem. [12] Ceterum unde erit fletus et dentium frendor nisi ex oculis
et ex dentibus, occiso scilicet etiam corpore in gehennam et
45 detruso in tenebras exteriores, quae oculorum propria tormenta
sunt?---si quis in nuptiis minus dignis operibus fuerit indutus,
constringendus statim manibus et pedibus, utpote qui cum corpore
resurrexerit. [13] Sic ergo et recumbere ipsum in dei regno et sedere in
thronis duodecim et adsistere ad dexteram tunc vel sinistram et
edere de ligno vitae corporalis dispositionis fidelissima indicia sunt.

XXXVI. [1] Videamus nunc an et Sadducaeorum versutiam elidens

nostram magis sententiam erexerit. Causa opinor quaestionis fuit

28 a deo *T*: *om. MPX (forsan recte).*

42-7 ceterum.. .resurrexerit: *quomodo interpungendae forent hae duae incisiones haud satis perspicuum fuit.*

45 operibus *libri*: opertibus *Kroy. (perperam).*

47 resurrexerit *Kroy.*: surrexerit *MPX*: resurrexit *T*.

[p.100]

5 destructio resurrectionis, siquidem Sadducaei neque animae neque
carnis admittunt salutem et ideo, ex qua vel maxime specie
resurrectionis fides labefactatur, ex ea argumentum problemati suo
accommodaverunt, de carnis scilicet obtentu nupturae necne post
resurrectionem, sub eius mulieris persona quae septem fratribus
nupta in dubio habebatur cui eorum restitueretur. [2] Porro serventur
10 sensus tam quaestionis quam responsionis, et controversiae occursum
est. Si enim Sadducaei quidem respuebant resurrectionem,
dominus autem eam confirmabat, et scripturarum ignaros increpans,
earum scilicet quae resurrectionem praedicassent, et virtutis
15 dei incredulos, idoneae utique mortuis resuscitandis, [3] postremo
subiciens Quoniam autem mortui resurgunt, sine dubio et
confirmando esse quod negabatur, id est resurrectionem mortuorum
apud deum vivorum, talem quoque eam confirmabat esse qualis
negabatur, utriusque scilicet substantiae humanae. [4] Neque enim si
nupturos tunc negavit ideo nec resurrecturos demonstravit: atquin
20 filios resurrectionis appellavit, per eam quodammodo nasci
habentes post quam non nubent sed resuscitati [5] similes [enim]
erunt angelis, qua non nupturi quia nec morituri sed qua transituri
in statum angelicum per indumentum illud incorruptibilitatis per
substantiae, resuscitatae tamen, demutationem. [6] Ceterum nec
25 quaereretur nupturi sive morituri necne rursus essemus si non eius vel
maxime substantiae restitutio in dubium vocaretur quae proprie et
morte et nuptiis fungitur, id est carnis. [7] Habes igitur dominum
confirmantem adversus haereticos Iudaeorum quod et nunc negatur
apud Sadducaeos Christianorum, solidam resurrectionem.

36: 11 confirmabat *T*: confirmat *PX*: *de M dubitatur.*

16 deum *TC*: dominum *MPX*.

20 sed resuscitati *et quae sequuntur ita pungenda censuit Eng.*: enim (*in T deletum*) restituit *Brf.*, periodo post resuscitati *facta. Quaero an scribendum fuerit sed resuscitati <virgines manebunt>*: similes enim, etc.

[p.102]

5 **XXXVII.** [1] Sic et si carnem ait nihil prodesse, ex materia dicti dirigendus
est sensus. Nam quia durum et intolerabilem existimaverunt
sermonem eius, quasi vere carnem suam illis edendam
determinasset, et ut in spiritum disponeret statum salutis, praemisit
Spiritus est qui vivificat, atque ita subiunxit, Caro nihil prodest,
sed ad vivificandum scilicet. [2] Exsequitur etiam quid velit intellegi
spiritum, Verba quae locutus sum vobis spiritus sunt, vita sunt:
sicut et supra, Qui audit sermones meos et credit in eum qui me
10 misit habet vitam aeternam et in iudicium non veniet sed transiet
de morte in vitam. [3] Itaque sermonem constituens vivificatorem,
quia spiritus et vita sermo, eundem etiam carnem suam dixit quia
et sermo caro est factus, proinde in causam vitae adpetendus, et
devorandus auditu et ruminandus intellectu et fide digerendus.
15 [4] Nam et paulo ante carnem suam panem quoque caelestem
pronuntiarat, urgens usquequaque per allegoriam necessariorum
pabulorum memoriam patrum qui panes et carnes Aegyptiorum
praeverterant divinae vocationi. [5] Igitur conversus ad recogitatus
illorum, quia senserat dispargendos, Caro ait nihil prodest. Quid

20 hoc ad destruendam carnis resurrectionem? Quasi non liceat esse
aliquid, quod etsi nihil prodest aliud tamen ei prodesse possit.
Spiritus prodest, vivificat enim: caro nihil prodest, mortificatur
enim. [6] Itaque secundum nos magis conlocavit utriusque
propositionem. Ostendens enim quid prosit et quid non prosit, pariter
25 illuminavit quid cui prosit, spiritum scilicet carni, mortificatae
vivificatorem: [7] Veniet enim inquit hora cum mortui audient
vocem filii dei et qui audierint vivent. Quid mortuum nisi caro?

37: 1 sic et si *Gel.*: licet si *MPX*: licet sic *T*.

4 et ut *T*: ut *P*.

6 sed *om. T Gel. Brf*.

9 transiet *libri*: transibit *Gel.*: cave ne scribas transiit.

17 praeverterant *MPX*: praeposuerant *T*.

[p.104] Et quid vox dei nisi sermo? Et quid sermo nisi spiritus, merito
carnem resuscitaturus quod factus est ipse, et ex morte quam
30 passus est ipse, et ex sepulchro quo inlatus est ipse? [8] Denique cum
dicit, Ne miremini, quod veniet hora in qua omnes qui in
monumentis sunt audient filii dei vocem, et procedent qui bona fecerunt
in vitae resurrectionem, qui mala in resurrectionem iudicii, nemo
iam poterit aliud mortuos interpretari qui sunt in monumentis nisi
35 corpora et carnem, quia nec ipsa monumenta aliud quam cadaverum
stabula: [9] siquidem et ipsi homines veteres, id est peccatores,
id est mortui per ignorantiam dei, quos monumenta intellegendos
argumentantur haeretici, de monumentis processuri in iudicium
aperte praedicantur. [10] Ceterum quomodo de monumentis
monumenta procedent?

5 **XXXVIII.** [1] Post dicta domini etiam facta eius quid sapere credamus, de
capulis, de sepulchris, mortuos resuscitantis? Cui rei istud? Si ad
simplicem ostentationem potestatis aut ad praesentem gratiam
redanimationis, non adeo magnum aliquid illi denuo morituros
suscitare. [2] Enimvero si ad fidem potius sequestrandam futurae
resurrectionis, ergo et illa corporalis praescribitur de documenti
10 sui forma. [3] Nec sustinebo dicentes idcirco tunc resurrectionem
animae soli destinata in carne quoque decucurrisse quia non
potuisset aliter ostendi resurrectio animae invisibilis nisi per visibilis
substantiae resuscitationem. [4] Male deum norunt qui non putant illum
posse quod non putant. Et tamen sciunt potuisse, si instrumentum
Iohannis norunt: qui enim animas adhuc solas martyrum sub
15 altari quiescentes conspectui subdidit, posset utique et resurgentes
oculis exhibere sine carne. [5] At ego deum malo decipere non posse,
de fallacia solummodo infirmum, ne aliter documenta praemisisset

30 quod *MPX*: cum *T*.

33 sunt *T*: sint *MPX* (*forsan recte*).

38: 1 credamus *MPX*: debemus *T* (*manifesto errore*).

2 suscitantis *T*.

4 aliquid *om. MPX*.

5 suscitari *MPX* (*falso*).

8 carnem *MPX*: praecucurrisset *MP(X)*.

[p.106] quam rem disposuisse videatur---immo ne, si exemplum
resurrectionis sine carne non valuit inducere, multo magis plenitudinem
exempli sine eadem substantia exhibere non possit. [6] Nullum vero
20 exemplum maius est eo cuius exemplum est. Maius est autem si
animae cum corporibus resuscitabuntur in documentum sine
corpore resurgendi, ut tota hominis salus dimidiae patrocinetur,
quando exemplorum condicio illud potius expeteret quod minus

25 haberetur, animae dico solius resurrectionem, velut gustum carnis
etiam resurrectione suo in tempore. [7] Atque adeo, secundum
nostram veritatem, exempla illa mortuorum a domino suscitatorum
commendabant quidem et carnis et animae resuscitationem,
ne cui substantiae negaretur hoc donum. Quae tamen exempla, eo
minus aliquid edebant: non enim in gloriam nec in incorruptibilitatem
sed in mortem aliam suscitabantur.

5 XXXIX. [1] Quam Christus ediderit resurrectionem apostolica quoque
instrumenta testantur: nam et apostolis nullum aliud negotium
fuit, dumtaxat apud Israel, quam veteris testamenti resignandi
et novi consignandi et potius iam dei in Christo contionandi. [2] Ita
et de resurrectione nihil novi intulerant, nisi quod et ipsam in
gloriam Christi adnuntiabant, de cetero simplici et nota iam fide
receptam sine ulla qualitatis quaestione, solis refragantibus
10 Sadducaeis: adeo facilius fuit negari in totum mortuorum
resurrectionem quam aliter intellegi. [3] Habes Paulum apud summos
sacerdotes sub tribuno inter Sadducaeos et Pharisaeos fidei suae
professorem: Viri, inquit, fratres ego Pharisaeus sum, filius
Pharisaeorum, de spe nunc et de resurrectione iudicor apud vos----

16 immo ne, etc. *Oehlerum secutus ita pungebam: ne si MPX: si nec T (quam
scripturam si acceperis mox non omittere oportebit).*

18 in eadem substantia MPX.

20 corporibus T: corpore MPX.

25 veritatem TB^{ms}: vero aestimationem MPX, unde Leopoldus veri aestima-
tionem, *forsan recte.*

26 resurrectionem MPX.

27 qua *Oeh. Brf.:* quae libri.

39: 5 intulerant TMPX: intulerunt C Brf. (*sed haud opus erat*).

[p.108]
15 utique communi, ne, quia iam transgressor legis videbatur, de
praecipuo fidei totius articulo, id est de resurrectione, ad
Sadducaeos sapere existimaretur. Ita quam nolebat videri rescindere
fidem resurrectionis utique confirmabat secundum Pharisaeos,
respuens negatores eius Sadducaeos. [4] Proinde et apud Agrippam
nihil se ait proferre citra quam prophetae adnuntiassent. Ergo
servabat resurrectionem quoque qualem prophetae adnuntiaverant.
20 [5] Nam et de resurrectione mortuorum apud Moysen scriptum
commemorans corporalem eam norat, in qua scilicet sanguis
hominis exquiri habebit. [6] Itaque talem praedicabat qualem et
Pharisei susceperant et dominus ipse defenderat et Sadducaei, ne
talem quoque crederent, in totum esse noluerant. [7] Sed nec
25 Atheninses aliam intellexerant a Paulo portendi: denique inriserant, non
inrisuri omnino si animae solius restitutionem ab eo audissent:
suscepissent enim vernaculae suae philosophiae frequentiore
praesumptionem. [8] At ubi iam nationes praeconium resurrectionis
inaudita retro ipsa novitate concussit, et digna incredulitas rei
30 tantae quaestionibus fidem torquere coepit, tunc et apostolus per
totum paene instrumentum fidem huius spei corroborare curavit,
et esse eam ostendens et nondum transactam et, de quo magis
quaerebatur, corporalem et, quod insuper dubitabatur, non aliter
corporalem.

5 XL. [1] Nihil autem mirum si et ex ipsius instrumento argumenta
captantur, cum oporteat haereses esse: quae esse non possent si non
et perperam scripturae intellegi possent. [2] Nactae denique haereses
duos homines ab apostolo editos, interiorem, id est animam, et
exteriorem, id est carnem, salutem quidem animae, id est interiori

13 communi ne quia *T Gel.: om. ne MPX.*
32 eam *MPX: iam T (quod manifesto falsum).*
40: 3 nactae *Gel: natae MPX: hancte T.*

[p.110] homini, exitium vero carni, id est exteriori, adiudicaverunt, quia
scriptum est Corinthiis, Nam etsi homo noster exterior corrumpitur,
sed interior renovatur die et die. [3] Porro nec anima per semetipsam
10 homo, quae figmento iam homini appellato postea inserta est,
nec caro sine anima homo, quae post exilium animae cadaver inscribitur.
Ita vocabulum homo consertarum substantiarum
duarum quodammodo fibula est, sub quo vocabulo non possunt
esse nisi cohaerentes. [4] Porro apostolus interiorem hominem non
tam animam quam mentem atque animum intellegi mavult, id est
15 non substantiam ipsam sed substantiae saporem, siquidem Ephesiis
scribens in interiorem hominem habitare Christum, sensibus utique
intimandum dominum significavit. [5] Denique adiunxit, Per fidem,
et In cordibus vestris, et In dilectione, fidem quidem et dilectionem
non substantiva animae ponens sed conceptiva: In cordibus autem
20 dicens, quae substantiva sunt carnis, iam et ipsum interiorem
hominem carni deputavit quem in corde constituit. [6] Inspice nunc
quomodo exteriorem quidem hominem corrumpi allegarit,
interiorem vero renovari die ac die, ne illam corruptelam carnis
adfirmes quam ex die mortis in perpetuum defectura patiat, sed
25 quam in istius vitae spatio ante mortem vexationibus et pressuris,
tormentis atque suppliciis, nominis causa experitur. [7] Nam et homo
interior hic utique renovari habebit, per suggestum spiritus proficiens
fide et disciplina die ac die, non illic, id est non post resurrectionem,
ubi non utique die ac die renovari habebit sed semel ad
30 summam. [8] De sequentibus disce: Quod enim ad praesens est, inquit,
temporale et leve pressurae nostrae, per supergressum in supergressum
aeternum gloriae pondus perficit nobis, non intuentibus
quae videntur----id est passiones----sed quae non videntur----id est
mercedes----: quae enim videntur temporalia sunt, quae vero non
35 videntur aeterna sunt. [9] Pressuras enim et laesuras, quibus corrumpitur

8 die et die *M: alii alia, ad eundem sensum.*
9 homini *Gel.: homine MPX: hominis T.*
22 allegarit *T Gel: allegaret MPX.*
26 experitur *Kroy.: experiretur T: experietur MPX.*

[p.112] homo exterior, ut leves et temporales idcirco contemnendas
adfirmat, praeferens mercedum aeternarum et invisibilium et
gloriae pondus in compensationem laborum quos hic caro patiendo
corrumpitur. [10] Adeo non illa est corruptio quam in perpetuum
40 carnis interitum ad resurrectionem expellendam exteriori homini
adscribunt. [11] Sic et alibi, Siquidem ait compatimur uti et
conglorificemur: reputo enim non esse dignas passiones huius temporis ad
futuram gloriam quae in nos habet revelari. Et hic minora ostendit
incommoda praemiis suis. [12] Porro si per carnem compatimur cuius
45 est proprie passionibus corrumpi, eiusdem erit et quod pro compassione
promittitur. Atque adeo carni adscripturus pressurarum
proprietaem, ut et supra, dicit, Cum venissemus autem in
Macedoniam nullam remissionem habuit caro nostra: [13] dehinc, ut et
animae daret compassionem, In omnibus inquit compressi,
50 extrinsecus pugnae----debellantes scilicet carnem----intrinsicus timor
----adflctans scilicet animam. [14] Adeo etsi corrumpitur homo exterior,
non ut amittens resurrectionem sed ut sustinens vexationem
corrumpi intellegitur, et hoc non sine interiore. Ita amborum erit
etiam conglorificari sicut et compati: secundum collegia laborum

55 consortia quoque decurrant necesse est praemiorum.

XLI. [1] Eandem adhuc sententiam exsequitur remunerationes vexationibus praefrens: Scimus enim, inquit, quoniam etsi terrena domus nostri tabernaculi dissolvatur, habemus domum non manu factam aeternam in caelis: id est, pro hoc quod dissolvetur caro nostra per passiones, domicilium consecuturi sumus in caelis. [2] Meminerat evangelicae definitionis, Beati qui persecutionem passi fuerint propter iustitiam, quia illorum est regnum caelorum. Non

46 adscripturus *Oeh.*: adscribitur ut *MPX*: adscribit *T*.

41: 1 ad hoc *MPX*.

3 nostra *T*.

6 passi fuerint *T*: patiuntur *MPX*.

[p.114] tamen carnis restitutionem negavit si compensationem mercedis opposuit, cum ipsi compensatio debeatur cui dissolutio reputatur, scilicet carni: [3] sed quia domum dixerat carnem, eleganter voluit et in mercedis comparatione vocabulo domus uti, ipsi domui quae dissolvetur per passionem meliorem domum repromittens per resurrectionem. Nam et dominus multas mansiones quasi domos apud patrem repromittit. [4] Quanquam et de domicilio mundi potest intellegi, quo dissoluto aeterna sedes repromittatur in caelis, quia et quae sequuntur ad carnem manifeste pertinentia ostendunt priora non ad carnem pertinere: [5] divisionem enim facit apostolus cum subicit, Nam et in hoc gemimus, domicilium nostrum quod de caelo est superinduere desiderantes, siquidem et exuti non nudi inveniuntur: id est, ante volumus superinduere virtutem caelestem aeternitatis quam carne exuamur. [6] Huius enim gratiae privilegium illos manet qui ab adventu domini deprehenduntur in carne et propter duritias temporum antichristi merebuntur compendio mortis per demutationem expunctae concurrere cum resurgentibus, sicut Thessalonicensibus scribit: [7] Hoc enim dicimus vobis in sermone domini, quod nos qui vivimus, qui remanemus in adventum domini, non praeveniemus eos qui dormierunt: quoniam ipse dominus in iussu et voce et tuba dei descendet de caelo: et mortui in Christo resurgent primi, dehinc nos cum ipsis simul rapiemur in nubibus obviam Christo et ita semper cum domino erimus.

XLII. [1] Horum demutationem ad Corinthios reddit dicens, Omnes quidem resurgemus, non autem omnes demutabimur, in atomo, in momentaneo motu oculi, in novissima tuba: sed illi scilicet soli qui inveniuntur in carne: Et mortui, inquit, resurgent et nos demutabimur. [2] Hac ergo prius dispositione prospecta reliqua

17 non *libri*: omnino *Urs*.

19 superindui *MPX*.

26 in adventu *MPX*: ad adventum *T*.

28 in voce angeli *P*.

42: 1 omnes quidem resurgemus *om. T*.

5 prospecta *libri*: perspecta *Kroy. (perperam)*.

[p.116] revocabis ad superiorem sensum. Nam cum adicit, Oportet etenim corruptivum istud induere incorruptelam et mortale istud induere immortalitatem, hoc erit illud domicilium de caelo quod gementes in hac carne superinduere desideramus, utique super carnem in qua deprehendemur, quia gravari nos ait qui simus in tabernaculo, quod nolimus exui sed potius superindui, uti devoretur mortale a vita, scilicet dum demutatur superinduendo quod est de caelis.

15 [3] Quis enim non desiderabit dum in carne est superinduere
 immortalitatem, et continuare vitam lucrifacere morte per vicariam
 demutationem, ne inferos experiatur usque novissimum quadrantem
 exacturos? ceterum demutationem etiam post resurrectionem
 consecutus est inferos iam expertus. [4] Abhinc enim iam definimus
 20 carnem omnimodo quidem resurrecturam, atque illam ex demutatione
 superventura habitum angelicum suscepturam: [5] aut si in his
 solis qui inveniuntur in carne demutari eam oportebit ut devoretur
 mortale a vita, id est caro ab illo superindumento caelesti et
 aeterno, ergo qui mortui deprehenduntur vitam non consequentur,
 privati iam materia et ut ita dixerim esca vitae, id est carne: aut
 25 necesse est recipiant eam et illi, ut et in ipsis mortale devorari possit
 a vita, si vitam sunt consecuturi. [6] Sed in mortuis, inquis, iam
 devoratum erit mortale istud. Non utique in omnibus: quantos
 enim licebit vel pridianos inveniri, tam recentia cadavera ut nihil
 in illis devoratum videri possit? [7] Utique enim devoratum non
 30 aliud existimas quam interceptum, quam abolitum, quam omni
 sensui ereptum, quod comparere omni genere cessaverit. Nec
 gigantum autem antiquissima cadavera devorata constabit quorum

18 illam *TC*: illa *MPX* (*falso*).
 30 sensui *T*: sensu *MPX*.

[p.118] crates adhuc vivunt: diximus iam de isto alibi. [8] Sed et proxime in
 35 ista civitate cum *odei* fundamenta tot veterum sepulchrorum
 sacrilega collocarentur, quingentorum fere annorum ossa adhuc
 succida et capillos olentes populus exhorruit. Constat non tantum
 ossa durare verum et dentes incorruptos perennare, quae ut semina
 retinentur fructificaturi corporis in resurrectione. [9] Postremo etsi
 tunc devoratum invenietur mortale in omnibus mortuis, certe a
 morte, certe ab aevo, certe per aetatem, numquid a vita, numquid
 40 a superindumento, numquid ab immortalitatis ingestu? [10] Porro
 qui <ab> his ait devoratum iri mortale, ab aliis negavit: et utique
 hoc a divinis viribus, non a naturalibus legibus perfici praestarique
 conveniet. [11] Ergo cum a vita habeat devorari quod mortale est, id
 45 exhiberi omnifariam necesse est ut devoretur, et devorari ut
 demutetur: si ignem dicas accendi oportere, non potes id per quod
 accenditur alibi necessarium adfirmare alibi non. [12] Sic et cum
 infulcit, Siquidem exuti non inveniemur nudi, de eis scilicet qui
 non in vita nec in carne deprehenduntur a die domini, non alias
 negavit nudos quos praedixit exutos nisi quia et revestitos voluit
 50 intellegi eadem substantia qua fuerant spoliati: [13] ut nudi enim
 inveniuntur carne deposita vel ex parte discissa sive detrita---et hoc
 enim nuditas potest dici: dehinc recipient eam, ut reinduti carne
 fieri possint etiam superinduti immortalitatem: superindui enim
 nisi vestito iam convenire non poterit.

XLIII. [1] Proinde cum dicit, Itaque confisi semper, et scientes quod
 cum immoramur in corpore peregrinamur a domino: per fidem
 enim ambulamus, non per speciem: manifestum est hoc quoque
 non pertinere ad offuscationem carnis quasi separantis nos a

33 *odei Gel*: hodie *MPXR*¹: eo die *R*³: fodiunt *T*.
 37 fruticaturi *Jun.* (*perperam*).
 41 qui ab *Gel*: quia *MP*: qui *TX*.
 45 potes *R*: potest *libri*.
 47 inveniamur *T*.
 52 et dehinc *TC*. carne *libri*: carnem *Gel*.
 54 sine vestitu *T*.

[p.120] 5 domino: [2] et hic enim exhortatio fastidiendae vitae huius obvertitur, siquidem peregrinamur a domino quamdiu vivimus, per fidem incedentes non per speciem, id est spe non re. [3] Et ideo subiungit, Fidentes autem et boni ducentes magis peregrinari a corpore et immorari ad dominum, scilicet ut per speciem magis incedamus
 10 quam per fidem, per rem potius quam per spem. [4] Vides quam et hic corporum contemptum ad martyriorum praestantiam referat: nemo enim peregrinatus a corpore statim immoratur penes dominum nisi ex martyrii praerogativa, paradiso scilicet, non inferis, deversurus. [5] Defecerant autem apostolo verba ad significandum de corpore excessum, an ratione etiam nove loquitur? Temporalem enim absentiam a corpore volens significare peregrinari nos ab eo dixit, quoniam qui peregrinatur etiam revertetur in domicilium. [6] Exinde iam ad omnes, Gestimus, inquit, sive peregrinantes sive immorantes placibiles esse deo: omnes enim manifestari nos oportet pro tribunali Christi Iesu. Si omnes, et totos: si omnes, et interiores et exteriores, id est tam animas quam et corpora. Ut unusquisque, inquit, reportet quae per corpus secundum quae gessit, bonum sive malum. [7] Hoc iam quomodo legas quaero: quasi turbate enim per hyperbaton struxit: utrumne 'quae per corpus reportanda erunt' an 'quae per corpus gesta sunt'? [8] Sed et si 'quae per corpus reportanda sunt', corporalis indubitate resurrectio est: et si 'quae per corpus gesta sunt', per corpus utique pensanda sunt per quod et gesta sunt. [9] Ita totus hic a capite tractatus apostoli, tali clausula detextus qua carnis resurrectio ostenditur, secundum
 30 haec erit intellegendus quae cum clausula consonant.

43: 5-6 et hic enim . . . peregrinamur a domino *TB: om. MPX.*

8 boni *T: bonum MPX.*

17 revertetur *TMPX: revertitur Eng. (sed haud opus erat).*

18 iam *T: etiam MPX.*

20 si omnes (*altera vice*) libri: si totos *Gel. edd. sed vereor ut recte.*

22 quod gessit *T.*

24 instruxit *MPX.*

26-7 reportanda sunt . . . per corpus (*priove vice*) *om. T.*

[p.122] **XLIV.** [1] Si enim adhuc ad superiora respectes unde mentio hominis exterioris et interioris inducta est, nonne et dignitatem et spem carnis integram invenies? [2] Cum enim de lumine quod illuxerit deus in cordibus nostris ad illuminationem agnitionis gloriae suae
 5 in persona Christi, dicit habere nos thesaurum istum in testaceis vasis, scilicet in carne, utrumne quia testacea est secundum originem ex limo destruetur, an quia divini thesauri conditorium est extolletur? [3] Atquin si lumen ipsum dei illud verum quod est in persona Christi vitam in se continet, eaque vita committitur cum lumine in carnem, peritura est in quam vita committitur? Plane,
 10 si periturus et ipse thesaurus: perituris enim peritura creduntur, sicut veteribus utribus novum vinum. [4] Cum item subicit, Semper mortificationem Christi Iesu circumferentes in corpore nostro, qualis ista res est, quae post dei templum iam et sepulchrum Christi potest dici? [5] Cur autem mortificationem domini circumferimus in corpore? Ut et vita, inquit, manifestetur. Ubi? In corpore. In quo? In mortali. Ergo in carne, plane mortali secundum culpam sed et vitali secundum gratiam----vide quantam,
 15 ut in illa vita Christi manifestetur. [6] In re ergo aliena salutis, in substantia perpetuae dissolutionis, manifestabitur vita Christi aeterna iugis incorrupta, iam et dei vita? Aut cuius temporis vita domini manifestabitur in corpore nostro? [7] Illa quidem quam vixit usque in passionem, non modo apud Iudaeos in manifesto fuit verum etiam omnibus nunc gentibus prodita est. Adeo eam

25 significat quae portas adamantinas mortis et aeneas seras inferorum
infregit, quae exinde iam nostra est. [8] Denique manifestabitur in
corpore. Quando? Post mortem. Quomodo? Dum resurgimus in

44: 7 conditorium *MPX*: vas *T*.

8 dei *TB*: *om. MPX*.

22 quam *CX*: qua *TMP*.

[p.124] corpore, sicut et Christus. Ne enim quis argumentetur nunc
habere manifestari vitam Iesu in corpore nostro per disciplinam
30 sanctitatis et patientiae et iustitiae et sapientiae quibus domini vita
floruit, providentissima apostoli intentio suggerit, [9] Si enim nos qui
vivimus in mortem tradimur propter Iesum, ut et vita eius
manifestetur in corpore nostro mortali: adeo defunctis nobis hoc ait
futurum in corpore nostro. Quodsi tunc, quomodo nisi resuscitato
35 eo? [10] Proinde et in clausula, Sciens ait quod qui suscitavit Iesum,
et nos suscitabit cum ipso: quia iam resurrexit a mortuis: nisi quia
'cum ipso' 'sicut ipsum' sapit. Si vero sicut ipsum, non utique
sine carne.

XLV. [1] Sed et rursus alia caecitate in duos homines impingunt, in
veterem et in novum, monente apostolo deponere nos veterem
5 hominem qui corrumpitur per concupiscentias seductionis, renovari
autem spiritu sensus et induere novum hominem qui secundum
deum conditus est in iustitia et religione veritatis, ut et hic ad
duas substantias distinguendo, vetustatem ad carnem, novitatem
ad animam, corruptionem perpetuam veteri defendant, id est
10 carni. [2] Porro si secundum substantias, nec anima novus homo quia
posterior, nec caro ideo vetus quia prior: quantulum enim temporis
inter manum dei et adflatum? [3] Ausim dicere, etiam si multo prior
anima caro, eo ipso quod anima impleri se expectavit priorem
eam fecit: omnis enim consummatio atque perfectio, etsi ordine
15 postumat, effectu anticipat: magis illud prius est sine quo priora
non possunt. [4] Si caro vetus homo, quando istud? A primordio?
atquin Adam novus totus, et ex novo vetus nemo. Nam et exinde a
benedictione geniturae caro atque anima simul fiunt sine calculo
temporis, ut quae simul in utero seminantur, quod docuimus in
commentario animae: [5] contemporant fetu, coaetant natu: duos

31 suggerit *T*: ingerit *MPX*.

33 adeo *T Gel.*: ideo *MPX*.

36 quia iam *et quae sequuntur ita pungebam*. resurrexit *TMX*: resurrexerit *P*.

45: 3 concupiscentias *T*: concupiscentiam *MPX*.

7 defendat *MPX* (*manifesto errore*).

10 flatum *T*.

11 quam caro *TB* (*prorsus contra sensum scriptoris*).

14 esse non possunt *T* (*ut videtur*).

[p.126] istos homines, sane ex substantia duplici, non tamen et aetate, sic
20 unum edunt dum prior neutra est. Citius est totos nos aut veteres
aut novos esse: qua enim alterum possumus esse, nescimus. [6] Sed
apostolus veterem hominem manifeste notat: Expone, enim inquit,
secundum pristinam conversationem veterem hominem, non
secundum alicuius substantiae senium. Neque enim carnem
25 praecipit deponamus, sed quae et alibi carnalia ostendit, opera non
corpora accusans. [7] De quibus et hic subicit, Deponentes mendacium
loquimini veritatem unusquisque ad proximum suum, quoniam
membra alterutrum sumus. [8] Irascimini autem et nolite delinquere:
sol non occidat super iracundiam vestram, neque dederitis diabolo
30 locum. [9] Qui furabatur iam non furetur, immo potius laboret

operando manibus, ut habeat impertire indigenti. [10] Omnis sermo turpis non procedat ex ore vestro, sed qui sit optimus ad aedificationem fidei, ut gratiam audientibus praestet. [11] Et nolite contristare spiritum dei sanctum, in quo signati estis in redemptionis diem.

35 [12] Omnis amaritudo et ira et clamor et blasphemia auferatur a vobis cum omni malitia: [13] estote autem in alterutrum benigni misericordes, donantes invicem sicut et deus vobis donavit in Christo. [14] Igitur, qui carnem veterem hominem existimant cur non mortem sibi properant ut vetere homine deposito praeceptis apostoli occurrant?

40 [15] Nos enim, qui totam fidem in carne administrandam credimus, immo et per carnem, cuius est et os ad proferendum optimum quemque sermonem et lingua ad non blasphemandum et cor ad non indignandum et manus ad operandum et largiendum, tam vetustatem hominis quam novitatem ad moralem non ad

45 substantialem differentiam defendimus. [16] Atque ita pariter agnoscimus hominem qui secundum pristinam conversationem vetus fuerit, eundem et corrumpi ita dictum secundum concupiscentias seductionis quemadmodum et veterem secundum pristinam conversationem, non secundum carnem per interitum perpetuum,

20 *quaero an scribendum* et veteres et novos.

35 *ira animi T.*

47 *concupiscentias T: concupiscentiam MPX.*

[p.128] 50 ceterum salva carne tam salvum quam eundem, utpote vitiosam disciplinam, non corpulentiam, exutum.

XLVI. [1] Talem ubique apostolum recognoscas, ita carnis opera damnantem ut carnem damnare videatur, sed ne ita quis existimet ex aliorum vel cohaerentium sensuum suggestu procurantem. [2] Nam et

5 dicens eos qui in carne sunt deo placere non posse, statim de pravo intellectu ad integrum revocat adiciens, Vos autem non estis in carne sed in spiritu. [3] Eos enim quos in carne esse constabat negando in carne esse, in operibus carnis non esse monstrabat, atque ita illos demum deo placere non posse, non qui in carne essent sed qui carnaliter viverent, placere autem illos deo qui in carne positi secundum spiritum incederent. [4] Et rursus corpus quidem ait mortuum, sed propter delinquentiam, sicut spiritum vitam propter iustitiam: vitam autem morti opponens in carne constitutae, sine dubio illic et vitam repromisit ex iustitia ubi mortem determinavit ex delinquentia. [5] Ceterum frustra opposuit vitam morti <si> non est

10 illic ubi est ipsa cui eam opposuit, excludendae utique de corpore. Porro si vita mortem de corpore excludit, non potest id perficere nisi illud penetret ubi est quod excludit. [6] Et quid ego nodosius, cum apostolus absolutius? Si enim, inquit, spiritus eius qui suscitavit Iesum habitat in vobis, qui suscitavit Iesum a mortuis suscitabit et mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritum eius in vobis: [7] ut et si animam quis corpus mortale praesumpserit, cum hoc et carnem negare non possit carnis quoque resuscitationem cogatur agnoscere secundum eiusdem status communionem. [8] Ex

20 sequentibus adhuc discas opera carnis damnari, non ipsam: Itaque, fratres, ait, debitores sumus non carni ad vivendum <secundum carnem>: si enim secundum carnem vixeritis futurum est ut moriamini, si vero spiritu carnis actus mortificaveritis vivetis. [9] Porro, ut

25

50 *salva Brf.: salve T: om. MPX, forsane recte.*

46: 14 *si add. R.*

16 *porro . . . de corpore om. T.*

17 *illud libri: illuc Latinius (forsane recte).*

[p.130] ad singula quaeque respondeam, si in carne constitutis secundum
 30 spiritum tamen degentibus salus repromittitur, iam non caro
 adversatur saluti sed operatio carnis: operatione autem carnis
 exclusa, quae causa est mortis, salva iam caro ostenditur, causa
 carens mortis. [10] Lex enim, inquit, spiritus vitae in Christo Iesu
 35 manumisit me a lege delinquentiae et mortis---certe quam praemisit
 habitare in membris nostris. Ergo iam membra nostra legi mortis
 non tenebuntur, quia nec delinquentiae, a quibus manumissa sunt.
 [11] Quod enim invalidum erat legis, in quo infirmabatur per carnem,
 misso deus filio suo in simulacro carnis delinquentiae et per
 40 delinquentiam, damnavit delinquentiam in carne---non carnem in
 delinquentia: neque enim domus cum habitatore damnabitur:
 habitare enim peccatum dixit in corpore nostro. [12] Damnata autem
 delinquentia caro absoluta est, sicut indemnata ea legi mortis et
 delinquentiae obstricta est. Sic etsi sensum carnis mortem appellavit,
 dehinc et inimicitiam ad deum, sed non carnem ipsam. [13] Cui
 45 ergo, dices, reputabitur sensus carnis si non substantiae ipsi? Plane,
 si probaveris aliquid carnem de suo sapere. Si vero sine anima
 nullius est sensus, intelleges sensum carnis ad animam esse
 referendum, carni interdum deputatum quia propter carnem et per
 carnem administratur. [14] Et ideo habitare ait delinquentiam in
 50 carne, quia et anima a qua delinquentia inducitur inquilina est
 carnis, mortificatae quidem, sed non suo verum delinquentiae

33 me *MPX*: te *TB^{ms.}*.

34 legi *T*: lege *MPX*.

44 plane si *om. T*.

47 propter carnem et *om. T Gel*.

[p.132] nomine. [15] Nam et alibi, Quomodo, inquit, etiam nunc velut
 viventes in mundo sententiam fertis?---non ad mortuos scribens
 sed ad eos qui desinere deberent mundialiter vivere.

XLVII. [1] Haec enim erit vita mundialis quam veterem hominem dicit
 confixum esse Christo, non corporalitatem sed moralitatem.
 5 Ceterum si non ita accipimus, non est corporalitas nostra confixa,
 nec crucem Christi caro nostra perpessa est, sed quemadmodum
 adiecit, Ut evacuetur corpus delinquentiae, per emendationem
 vitae, non per interitum substantiae: sicut ait, Uti hactenus
 delinquentiae serviamus, ut et hac ratione commortui in Christo
 10 credamus quod etiam convivemus illi. [2] Sic, enim inquit, et vos
 reputate mortuos quidem vos. Cuinam? Carni? Non, sed
 delinquentiae. Ergo salvi erunt carni, viventes autem deo in
 Christo Iesu, per carnem utique cui mortui non erunt, delinquentiae
 scilicet mortui, non carni. [3] Nam et adhuc ingerit, Ne ergos
 15 regnaverit in corpore vestro mortali delinquentia ad obaudiendum
 illi et ad exhibendum membra vestra arma iniustitiae delinquentiae:
 sed exhibete vosmetipsos deo velut ex mortuis vivos---non velut
 vivos sed velut ex mortuis vivos---et membra vestra arma iustitiae.
 [4] Et rursus: Sicut exhibuistis membra vestra famula immunditiae et
 20 iniquitatis ad iniquitatem, ita et nunc exhibete membra vestra
 famula iustitiae in sacrificium: cum enim servi essetis delinquentiae
 liberi eratis iustitiae: [5] quem ergo fructum habebatis super his de
 quibus nunc confundimini? [6] Finis enim illorum mors. Nunc vero
 liberi facti a delinquentia, famulati autem deo, habetis fructum
 25 vestrum in sacrificium, finem autem vitam aeternam: [7] stipendia

enim delinquentiae mors, donativum autem dei vita aeterna in Christo Iesu domino nostro. [8] Ita per totam hanc sensuum seriem ab iniustitia et delinquentia membra nostra divellens, et iustitiae

47: 1 enim *om. T.* quam *MPX:* qua *T.*

2 mortalitatem *T (falso).*

4 *sqq. forsā post* perpressa est *gravius interpungendum sit, levius autem post* interitum substantiae, *ut deinde legas* sic ait.

8 credamur *T (forsan recte).*

15-16 vivos non... *ex mortuis vivos om. T.*

21 enim *T:* ergo *MPX.*

25 per portam hanc sensuum seriemque *MPX (male).*

[p.134]

et sanctimoniae adiungens, et transferens eadem a stipendio mortis ad donativum vitae aeternae, carni utique compensationem salutis repromittit: [9] cui nullam omnino competisset imperari propriam sanctimoniae et iustitiae disciplinam si non ipsius esset et praemium disciplinae, sed nec ipsum baptisma committi si per regenerationem non etiam restitutioni inauguraretur, [10] hoc quoque apostolo ingerente: An ignoratis quod quicumque in Iesum tincti sumus in mortem eius tincti sumus? Consepulti ergo illi sumus per baptisma in mortem, uti quemadmodum surrexit Christus a mortuis ita et nos in novitate vitae incedamus. [11] Ac ne de ista tantum vita putes dictum quae ex fide post baptisma in novitate vivenda est, providentissime adstruit, Si enim consati sumus simulacro mortis Christi, sed et resurrectionis erimus: [12] per simulacrum enim morimur in baptisate, sed per veritatem resurgimus in carne, sicut et Christus: Ut sicut regnavit in morte delictum, ita et gratia regnet per iustitiam in vitam sempiternam per Iesum Christum dominum nostrum. Quomodo 'ita', si non aequae in carne? [13] Ubi enim mors, ibi et vita post mortem, quia et vita ibi ante ubi postea mors. Nam si regnum mortis nihil operatur quam carnis dissolutionem, proinde vitam contrariam morti contrarium oportet operari, id est carnis redintegrationem, ut sicut devoraverat mors invalescendo, ita et mortali devorato ab immortalitate audire possit, Ubi est mors aculeus tuus, ubi est mors contentio tua? [14] Sic enim et gratia illic superabundabit ubi et iniquitas abundavit: sic et virtus in infirmitate perficietur, quod periit salvum faciens, quod mortuum est vivificans, quod percussum est sanans, quod languit medicans, quod ereptum est redimens, quod famulatum est liberans, quod seductum est revocans, quod elisum est suscitans, [15] et quidem de

34 *pro tincti (altera vice), intincti T.*

[p.136] 55

terra in caelum, ubi nostrum municipatum Philippenses quoque ab apostolo discunt, unde et salutificatorem nostrum expectamus Iesum Christum, qui transfigurabit corpus nostrae humilitatis conformale corpori gloriae suae---sine dubio post resurrectionem, quia nec ipse Christus glorificatus est ante passionem. [16] Haec erunt corpora nostra quae Romanos obsecrat exhibere hostiam vivam sanctam placibilem deo. Quomodo 'vivam' si peritura sunt? quomodo 'sanctam' si profana sunt? Quomodo 'placibilem' si damnata sunt? [17] Age nunc, quod ad Thessalonicenses ut ipsius solis radio putem scriptum, ita claret, qualiter accipient lucifugae isti scripturarum? Ipse autem deus pacis sanctificet vos totos. Non sufficit? [18] Sed et exsequitur, Et integrum corpus vestrum et anima et spiritus sine querela conserventur in praesentia domini. Habes omnem substantiam hominis saluti destinata, nec alio tempore

quam in adventu domini qui clavis est resurrectionis.

XLVIII. [1] Sed caro, inquis, et sanguis regnum dei hereditate possidere non possunt. Scimus hoc quoque scriptum, sed de industria distulimus hucusque, ut quod adversarii in prima statim acie
5 obstruunt in ultima congressione prosterneremus, omnibus
quaestionibus quasi auxiliis eius ante disiectis. [2] Sed et nunc expetent
praecedentia recognosci, ut et huic sensui sua origo praeiudicet.
Ut opinor, apostolus disposita ad Corinthios omni distinctione
10 ecclesiasticae disciplinae, summam et sui evangelii et fidei illorum
in dominicae mortis et resurrectionis demandatione concluderet,
ut et nostrae spei regulam inde deduceret unde constaret. [3] Itaque
subicit: Si autem Christus praedicatur quod a mortuis resurrexit,
quomodo quidam dicunt in vobis resurrectionem mortuorum non
esse? [4] Quae si non est, nec Christus resurrexit. Si Christus non
resurrexit, inanis est praedicatio nostra, inanis est et fides vestra.

66 et exsequitur T: sequitur *MPX*: et sequitur *Brf*.

48: 5 expetent *P*: expectent *TMX* (*manifesto errore*): expediet vel expedit
Kellner, *Eng.* (*sed debuerant et recognosci in recognoscere mutare*).

14 inanis est et fides vestra *om. MPX*.

[p.138] 15 Inveniemur etiam falsi testes dei, qui testimonium dixerimus quod
resuscitaverit Christum quem non resuscitavit. [5] Nam si mortui non
resurgunt nec Christus resurrexit: si Christus non resurrexit vana
est fides vestra, quia adhuc in delictis vestris estis, et qui in Christo
dormierunt perierunt. [6] Per haec cui nos rei credendae videtur
20 extruere? Resurrectioni, inquis, mortuorum quae negabatur.
Certe sub exemplo dominicae resurrectionis volens eam credi?
Certe, inquis. Exemplum porro ex diversitate an ex parilitate
componitur? [7] Utique, inquis, ex parilitate. Quomodo autem
Christus resurrexit, in carne an non? Sine dubio si mortuum, si
25 sepultum audis secundum scripturas, non alias quam in carne,
aeque resuscitatum in carne concedis: ipsum enim quod cecidit in
morte, quod iacuit in sepultura, hoc et resurrexit, non tam
Christus in carne quam caro in Christo. [8] Igitur si ad exemplum
Christi resurgemus qui resurrexit in carne, iam non ad exemplum
30 Christi resurgemus si non in carne et ipsi resurgemus. Quia per
hominem, inquit, mors, et per hominem resurrectio: ut separaret
quidem auctores, mortis Adam Christum resurrectionis, eiusdem
autem constitueret substantiae resurrectionem cuius et mortem
per ipsorum auctorem in nomine hominis comparisonem: [9] si
35 enim sicut in Adam omnes moriuntur ita et in Christo omnes
vivificabuntur, carne vivificabuntur in Christo sicut in Adam
carne moriuntur: [10] unusquisque autem in suo ordine, scilicet quia et
in suo corpore. Ordo enim meritorum dispositorum nomine
disponetur. Merita autem cum corpori quoque adscribantur, ordo
40 quoque corporum disponatur necesse est, ut possit esse meritorium.
[11] Si autem et baptizantur quidam pro mortuis, videbimus an ratione.
Certe illa praesumptione hoc eos instituisse portendit qua alii etiam
carni ut vicarium baptisma profuturum existimarent ad spem

26 concedis *libri*: concedes *Kroy*.

38 dispositorum *om. T Gel.* (*forsan recte*).

[p.140] resurrectionis, quae nisi corporalis non alias in baptismate corporali
45 obligaretur. Quid et ipsos baptizari ait <si mortui non resurgunt>,
id est si non quae baptizantur corpora resurgent: anima enim non
lavatione sed responsione sancitur. [12] Quid et nos, inquit, omni hora

periclitamur?---utique per carnem. Cotidie morior---utique periculis
 50 carnis, per quam et depugnavit ad bestias Ephesi, illas scilicet
 bestias Asiaticae pressurae de qua in secunda ad eosdem, Nolumus
 enim vos ignorare, fratres, de pressura nostra apud Asiam, quod
 super quam supra gravati sumus citra vires, uti et de vita haesitaremus.
 [13] Omnia haec, nisi fallor, eo enumerat ut nolens vanam
 55 credi carnis conflictationem indubitate velit credi carnis resurrectionem:
 vana enim habenda est conflictatio eius cuius nulla erit
 resurrectio. [14] Sed dicit quis, quomodo resurgent mortui? Quo
 autem corpore venient? Iam hic de qualitatibus corporum disserit,
 an eadem ipsa an alia resumantur: sed cum eiusmodi quaestio posterior
 60 habeatur, sufficet interim ex hoc quoque genere corporalem
 definiri resurrectionem, cum de qualitate corporum quaeritur.

XLIX. [1] Ventum est nunc ad carnem et sanguinem, <cardinem> revera
 totius quaestionis: quas substantias quali condicione exheredaverit
 apostolus a dei regno aequae de antecedentibus discere est. [2] Primus,
 inquit, homo de terra choicus---id est limaceus, id est Adam:
 5 Secundus homo de caelo---id est sermo dei, id est Christus, non
 alias tamen homo, licet de caelo, nisi quia et ipse caro atque anima,
 quod homo, quod Adam. [3] Nam et supra novissimus Adam dictus,
 de consortio substantiae commercium nominis traxit, quia nec
 Adam ex semine caro, quod et Christus. [4] Qualis ergo choicus tales

44 non alias *scribebam*: non nisi alias *MPX*: non nisi... corporali *om. T*.
 45 quid *Gel.*: qui *MPX*: ut *T*. si mortui non resurgunt *addenda putabam*:
post id est inseruit Brf. lavari: utrovis modo claudicanti loco mederi possis.
 46 anima *T Gel.*: animae *MPX (forsan recte)*.
 52 super quam supra *MPX*: super quam *T (male)*.
 59 genere *T: om. MPX*.
 49:1 *cardinem supplevit Kroy*.
 3 a dei regno *om. MPX*.

[p.142] 10 et choici, et qualis caelestis tales et caelestes. Substantia tales? An
 primo disciplina, dehinc et dignitate quam disciplina captavit?
 atquin substantia nullo modo separabuntur choici atque caelestes,
 semel ab apostolo homines dicti. [5] Si enim et Christus, solus vere
 caelestis, immo et supercaelestis, homo tamen qua caro atque
 15 anima, nihilo ex ista substantiarum condicione a choica qualitate
 discernitur, proinde et qui caelestes secundum illum non de substantia
 praesenti sed de futura claritate caelestes praedicati intellegentur:
 quia et retro, unde distinctio ista manavit, de dignitatis
 differentia ostensa est alia supercaelestium gloria, alia superterrenorum,
 20 et alia solis, alia lunae, alia stellarum, quia et stella a stella
 differt in gloria, non tamen in substantia. [6] Denique praemissa
 differentia dignitatis in eadem substantia et nunc sectandae et tunc
 capessendae, subiungit etiam exhortationem ut et hic habitum
 Christi sectemur ex disciplina, et illic fastigium consequamur ex
 25 gloria: Sicut portavimus imaginem choici, portemus etiam imaginem
 supercaelestis: portavimus enim imaginem choici per collegium
 transgressionis, per consortium mortis, per exilium paradisi.
 [7] Nam si et in carne *hic* portatur imago Adae, sed non carnem
 monemur exponere: si non carnem, ergo conversationem, ut
 30 proinde et caelestis imaginem gestemus in nobis, non iam dei, nec
 iam in caelo constituti, sed secundum liniamenta Christi incedentes
 in sanctitate et iustitia et veritate. [8] Atque adeo ad disciplinam
 totum hoc dirigit ut hic dicat portandam imaginem Christi in ista
 carne et in isto tempore disciplinae: 'portemus' enim praeceptivo
 35 modo dicens huic tempori loquitur in quo homo nulla alia substantia

14 immo et supercaelestis *om. T.*
17 intellegentur *X:* intelleguntur *TMP.*
18 distinctio *MPX:* destinatio *T.*
26 eam imaginem *T.*
28 si et *TMP:* et si *XRig.* hic portatur *Urs.:* sic putatur *MPX:* esse
putatur *T.*
34 praeceptivo modo *MP:* alii alia sed nihil ad rem.

[p.144] est quam caro et anima, ut etsi quam aliam, id est caelestem,
substantiam haec fides spectat, huic tamen repromissa sit cui ad
illam elaborare mandatur. [9] Cum igitur imaginem et choici et
40 caelestis in conversatione constituat, illam eierandam hanc vero
sectandam, dehinc adiungat Hoc enim dico (id est 'propter ea
quae supra dixi':----coniunctio est 'enim', sensus supplementum
antecedentibus reddens) quod caro et sanguis regnum dei
hereditate possidere non possunt, [10] nihil aliud intellegi mandat
carnem et sanguinem quam supradictam imaginem choici: quae si
45 in conversatione censetur vetustatis, conversatio autem vetustatis
non capit dei regnum, proinde caro et sanguis non capiendi dei
regnum ad conversationem rediguntur vetustatis. [11] Plane si
nunquam apostolus pro operibus substantiam posuit, nec hic ita
utatur: si vero in carne adhuc constitutos negavit esse in carne, in
50 operibus carnis negans esse, formam eius subruere non debes non
substantiam sed opera substantiae alienantis a dei regno. [12] Quibus
etiam ad Galatas manifestatis praedicere se et praedixisse profitetur
quod qui talia agant regnum dei non sint in hereditate consecuturi,
non portantes scilicet imaginem caelestis sicut portaverant choici,
55 ideoque ex vetere conversatione nihil aliud deputandi quam caro et
sanguis. [13] Nam et si subito in hanc definitionem erupisset apostolus
eliminandi carnem et sanguinem a dei regno, sine ullius supra
sensus praestructione, nonne duas istas substantias proinde veterem
hominem interpretaremur carni et sanguini deditum, id est esui et
60 potui, cuius sit dicere adversus fidem resurrectionis, Manducemus
et bibamus, cras enim moriemur? Et hoc enim infulciens apostolus

40 hoc enim dico, etc.; huic loco (nisi forte Oehlerus melius intellexerat quam
indicavit) primus videor lumen infudisse: propterea coniunctio est est enim
P: propterea coniunctio est enim *MX:* coniunctio est enim *T.*
47 vetustatis *R³:* veritatis libri.
53 in *om. T.*
59 interpretaretur *MPX (falso).*

[p.146] carnem et sanguinem de fructibus ipsorum manducandi et bibendi
suggillavit.

L. [1] Sed et omissis huiusmodi interpretationibus carnis et sanguinis
opera taxantibus, ipsas quoque substantias non aliter quam sunt
intellectas licebit resurrectioni vindicare. [2] Non enim resurrectio
5 carni et sanguini directo negatur, sed dei regnum quod obvenit
resurrectioni: est autem et in iudicium resurrectio. Immo et
confirmatur carnis resurrectio generalis cum specialis excipitur: dum
enim in quem statum non resurgat edicitur, in quem resurgat
subauditur. [3] Atque ita dum pro meritis distinctionem resurrectionis
10 opus substantiae non genus patitur, apparet hinc quoque carnem
et sanguinem nomine culpae non substantiae arceri a dei regno,
nomine tamen formae resurgere in iudicium quia non resurgant in
regnum. [4] Adhuc dicam, Caro et sanguis regnum dei hereditate
possidere non possunt: merito sola et per semetipsa, ut ostenderet
15 adhuc spiritum in illis necessarium. Spiritus enim est qui vivificat

in regnum dei, caro nihil prodest: prodesse tamen illi aliud potest,
id est spiritus, et per spiritum opera quoque spiritus. [5] Resurgunt
itaque ex aequo omnis caro et sanguis in qualitate sua: sed quorum
est adire regnum dei induere oportebit vim incorruptibilitatis et
20 immortalitatis, sine qua regnum dei adire non possunt, antequam
consequi eam possint. Merito ergo caro et sanguis, ut diximus, sola
regnum dei capere deficiunt. [6] Iam vero cum devorari habeat
corruptivum istud ab incorruptibilitate, id est caro, et mortale istud
ab immortalitate, id est sanguis, post resurrectionem ex demutatione,

50: 4 carni et sanguini directo *om. T.*

14 in illis *T: illis Pam.: illi MPX.*

16 resurgit *T (forsan recte).*

18 est *om. MPX.*

[p.148] merito demutata ac devorata caro et sanguis regnum dei
25 hereditate possidere possunt, non tamen non resuscitata. [7] Sunt qui
carnem et sanguinem Iudaismum velint accipi propter circumcisionem,
alienum et ipsum a dei regno, quia et ille vetustati deputetur
et hoc titulo iam et alibi ab apostolo denotetur, qui post
revelatum in se filium dei ad evangelizandum eum in nationibus
30 statim non rettulerit ad carnem et sanguinem, id est ad circumcisionem,
id est ad Iudaismum, sicut ad Galatas scribit.

LI. [1] Sed pro omnibus iam stabit quod in clausulam reservavimus,
etiam pro apostolo ipso, revera maximae inconsiderantiae revincendo
si tam abrupte, ut quidam volunt, clausis quod aiunt oculis,
5 sine distinctione, sine condicione, omnem passim carnem et
sanguinem a regno dei extrusit, utique ab ipsa regia caelorum,
cum illic adhuc sedeat Iesus ad dexteram patris, homo etsi deus,
Adam novissimus etsi sermo primarius, caro et sanguis etsi nostris
puriora, idem tamen et substantia et forma qua ascendit, talis
10 etiam descensus, ut angeli adfirmant, agnoscendus scilicet et eis
qui illum convulnerunt. [2] Hic sequester dei atque hominum
appellatus ex utriusque partis deposito commisso sibi, carnis quoque
depositum servat in semetipso, arrabonem summae totius.
Quemadmodum enim nobis arrabonem spiritus reliquit, ita et a nobis
15 arrabonem carnis accepit et vexit in caelum, pignus totius summae
illuc quandoque redigendae. [3] Securae estote, caro et sanguis:
usurpastis et caelum et regnum dei in Christo: aut si negent vos in
Christo, negent et in caelo Christum qui vobis caelum negaverunt.
[4] Ita Nec corruptela, inquit, incorruptelam hereditati habebit: non
ut carnem et sanguinem existimes corruptelam, quando ipsa sint

28 ab apostolo *om. T.*

51: 8 puriora *XR: priora MP (falso): purior* T, unde Eng. Brf. purior. qua
libri: quam Kroy. Brf.*

[p.150] 20 potius obnoxia corruptelae, per mortem scilicet, siquidem mors
est quae carnem et sanguinem non modo corrumpit verum etiam
consumit: [5] sed quoniam opera carnis et sanguinis non posse
consequi regnum dei edixerat, quo magis hoc exaggeraret ipsi quoque
corruptelae, id est morti cui carnis et sanguinis opera proficiunt,
25 hereditatem incorruptelae ademit. [6] Nam et paulo post ipsius mortis
quodammodo mortem expressit, Devorata est, dicens, mors in
contentione: ubi est mors aculeus tuus? ubi est mors potentia tua?
Aculeus autem mortis delinquentia---haec erit corruptela: virtus
autem delinquentiae lex---illa alia sine dubio quam constituit in

30 membris suis militantem adversus legem animi sui, ipsam scilicet
vim delinquendi contra voluntatem. [7] Nam et si supra novissimum
inimicum mortem evacuari ait, hoc modo nec corruptela hereditatem
incurruptelae consequetur, id est, nec mors perseverabit.
35 [8] Quando et quomodo defectura? Cum in atomo, in momentaneo
oculi motu, in novissima tuba, et mortui resurgent incorrupti---
qui hi nisi qui ante corrupti, id est corpora, id est caro et sanguis?
Et nos demutabimur---de qua habitudine nisi in qua deprehendemur?
Oportet enim corruptivum istud induere incorruptelam et
40 mortale istud induere immortalitatem---quid mortale nisi caro?
Quid corruptivum nisi sanguis? [9] Ac ne putes aliud sentire
apostolum, providentem sibi et ut de carne intellegas laborantem, cum
dicit 'istud corruptivum' et 'istud mortale' cutem ipsam tenens
dicit: certe 'istud' nisi de subiecto, nisi de comparenti, pronuntiasse
45 non potuit: demonstrationis corporalis est verbum. [10] Aliud
autem erit corruptivum aliud corruptela, et aliud mortale aliud
mortalitas: aliud enim quod patitur, aliud quod pati efficit. Ita

33 consequitur *MPX*.

37 demutabimur *Pam.*: demutamur *PX*.

38 incorruptelam et mortale istud induere *om. MPX*.

41 *post* apostolum *suspiciatus erat Kroy.* adspice ipsum *intercidisse*.

[p.152] quae patiuntur corruptelam et mortalitatem, caro scilicet et sanguis,
ea necesse est patiantur et incorruptelam et immortalitatem.

LII. [1] Videamus iam nunc quo corpore venturos mortuos disputet.
Et bene quod erupit statim ostendere, quasi quis eiusmodi quaerat.
Stulte, inquit, tu quod seminas non vivificatur nisi mortuum
5 fuerit. [2] Hoc ergo iam de exemplo seminis constet, non aliam
vivificari carnem quam ipsam quae erit mortua, et ita sequentia
relucebunt. [3] Nihil enim adversus regulam exempli licebit intellegi,
ne, quia sequitur, Et quod seminas non corpus quod futurum est
10 seminas, idcirco aliud resurrecturum corpus quam quod moriendo
seminatur existimes. [4] Ceterum excidisti ab exemplo: nunquam
enim frumento seminato et in terra dissoluto hordeum erumpit, et
non idipsum genus grani eademque natura et qualitas et forma.
Denique unde, si non idipsum? Et corruptela enim ipsum est, dum
15 ipsius est. [5] Non enim et suggerit quomodo non quod futurum est
corpus seminetur, dicens Sed nudum granum, si forte frumenti vel
alicuius eiusmodi: deus autem dat ei corpus prout vult---certe ei
grano quod nudum seminari ait? Certe, inquis. [6] Ergo salvum est
cui dare habet deus corpus. Quomodo autem salvum est si nusquam
20 est, si non resurgit, si non idipsum resurgit? Si non resurgit salvum
non est: si non est salvum accipere corpus a deo non potest. [7] Sed
enim salvum omni modo constat. Ad quid ergo dabit illi deus
prout vult corpus, habenti utique proprium corpus illud nudum,
nisi ut iam non *nudum* resurgat? Ergo additium erit corpus quod
corpori superstruitur, nec exterminatur illud cui superstruitur, sed
augetur. [8] Salvum est autem quod augetur. Seritur enim solummodo

52: 1 videamus *T*: videmus *MPX*.

4 constet *MPX*: constat *T*.

22 nisi ut iam non nudum *om. T*.

non nudum *R³*: nondum *MPX*.

[p.154] 25 granum, sine folliculi veste, sine fundamento spicae, sine
munimento aristae, sine superbia culmi: exurgit autem copia
feneratum, compagine aedificatum, ordine structum, cultu munitum,
et usquequaque vestitum. [9] Haec sunt ei corpus a deo aliud, in

30 quod non abolitione sed ampliacione mutatur: et unicuique seminum
 suum corpus deputavit non suum, id est non pristinum, ut
 tunc et illud suum sit quod extrinsecus a deo acquirit. [10] Servi igitur
 exemplo et conserva speculum eius carni, eandem credens
 fructificationem quae sit seminata, ipsam etsi plenior, non aliam etsi
 35 aliter revertentem: accipiet enim et ipsa suggestum et ornatum
 qualem et illi deus voluerit superducere secundum merita. [11] Sine
 dubio ad hoc dirigit, Non omnis caro eadem caro, non ad denegandam
 substantiae communionem sed praerogativae peraequationem,
 corpus honoris non generis in differentiam redigens. [12] In
 40 hoc et figurata subicit exempla animalium et elementorum: Alia
 caro hominis, id est servi dei qui vere homo est: Alia iumentis, id
 est ethnici de quo et propheta Adsimilatus est, inquit, homo
 irrationabilibus iumentis: Alia caro volatilium, id est martyrum qui ad
 superiora conantur: Alia piscium, id est quibus aqua baptismatis
 45 sufficit. [13] Sic et de supercaelestibus corporibus argumenta committit:
 Alia gloria solis, id est Christi: Et alia lunae, id est ecclesiae: Et
 alia stellarum, id est seminis Abrahae: et Stella enim a stella differt
 in gloria . . . et corpora terrena et caelestia, Iudaeos scilicet et
 Christianos. [14] Ceterum si non figurate, satis vane mulorum et
 50 milvorum carnes et corpora caelestium luminum apposuit
 humanis, non pertinentia ad condicionis comparationem sicut nec
 ad resurrectionis consecutionem. [15] Postremo, cum per haec
 differentiam gloriae non substantiae conclusisset, Sic inquit et
 resurrectio mortuorum. Quomodo? Non de alio aliquo sed de sola

30 deputavit *Pam*: putavi *T*: putari *MPX*.

31 adquirunt *T*.

35 et *T*: *om*. *MPX*.

36 dirigit *T*: direxit *MPX*.

47 *post in gloria ea interdixit suspicabar propter quae Iudaeos, Christianos, accusative (sic enim libri omnes) stare possent: Iudaeus, Christianus, R³ edd.*

[p.156]
 55 gloria differens. [16] Rursus enim resurrectionem ad eandem
 substantiam revocans, et ad granum denuo spectans, Seminatur inquit
 in corruptela resurgit in incorruptela, seminatur in dedecoratione
 resurgit in gloria, seminatur in infirmitate resurgit in virtute,
 seminatur corpus animale resurgit spiritale. [17] Certe non aliud
 resurgit quam quod seminatur, nec aliud seminatur quam quod
 60 dissolvitur humi, nec aliud dissolvitur humi quam caro: hanc
 enim sententia dei elisit, Terra es et in terram ibis, quia et de terra
 erat sumpta. [18] Hinc et apostolus concepit seminari eam dicere cum
 redhibetur in terram, quia et seminibus sequestratorium terra est
 illic deponendis et inde repetendis: ideoque et reassignat imprimens,
 65 Sic enim scriptum est, ne aliud existimes seminari quam, In
 terram ibis ex qua es sumptus. Sic nec alterius quam carnis: sic enim
 scriptum est.

LIII. [1] Sed corpus animale animam quidam argumentantur, ut illum
 a carne avocent recidivatum. Porro cum constet fixumque sit illum
 5 resurrecturum corpus quod fuerit seminatam, ad ipsius rei exhibitionem
 provocabuntur. [2] Aut ostendant animam seminatam post
 mortem, id est mortuam, id est humi elisam disiectam dissolutam,
 quod in illam decretum a deo non est: proponant corruptelam
 eius et dedecorationem, infirmitatem, ut ipsius sit etiam exurgere
 10 in incorruptelam et in gloriam et in virtutem. [3] Sed enim in
 Lazaro, praecipuo resurrectionis exemplo, caro iacuit in infirmitate,
 caro paene computruit in dedecorationem, caro interim
 putruit in corruptionem, et tamen Lazarus caro resurrexit, cum
 anima quidem, sed incorrupta, quam nemo vinculis lineis strinxerat,

15 nemo in sepulchro collocat, nemo foetere iam senserat,
nemo quadriduo viderat seminatum. [4] Totum habitum, totum
exitum Lazari omnium quoque caro hodie experitur, anima vero

61 sententiam deus *MPX* (*male*).

64 repetundis *TX*.

66 sic enim scriptum est *deletum volunt Kroy. Brf.*

53: 1 illum C: illam *TMP*: illa *X*.

2 recidivatum C: recidivatam *TMPX*.

[p.158] nullius. In qua ergo stilus apostoli comparet, de qua eum loqui
constat, ea erit et corpus animale cum seminatur, et spiritale cum
suscitatur. [5] Nam ut ita intellegas manum adhuc porrigit, aequae de
20 eiusdem scripturae auctoritate factum retexens primum hominem
Adam in animam vivam. [6] Si Adam homo primus, caro autem
homo ante animam, sine dubio caro erit facta in animam: facta
porro in animam, cum esset corpus, utique animale corpus est
facta. [7] Quid eam appellari velint quam quod per animam facta est,
25 quam quod ante animam non fuit, quam quod post animam non
erit nisi cum resurgit? Recepta enim anima rursus animale corpus
efficitur, ut fiat spiritale: non enim resurgit nisi quod fuit. [8] Ita unde
carni competit corpus animale dici, inde animae nullo modo competit.
Caro enim ante corpus quam animale corpus: animata enim
postea, facta est corpus animale. [9] Anima vero etsi corpus, tamen
30 quia ipsa est corpus non animatum sed animans potius, animale
corpus non potest dici, nec fieri quod facit. [10] Alii enim accedens facit
illud animale: non accedens autem alii quomodo se facit animale?
Sicut ergo ante animale corpus caro recipiens animam, ita et postea
spiritale induens spiritum. [11] Hunc ordinem apostolus disponens,
35 in Adam quoque et in Christo eum merito distinguit ut in capitibus
distinctionis ipsius. [12] Sed cum et Christum novissimum Adam
appellat, hinc eum recognosce ad carnis, non ad animae,
resurrectionem omnibus doctrinae viribus operatum. Si enim et primus
homo Adam caro non anima, qui denique in animam vivam
40 factus est, et novissimus Adam Christus ideo Adam quia homo,

20 vivam *TX*: viventem *MP*.

30 animatum *Rig.*: animata *libri*. animans *T Gel*: anima *MPX*.

31, 32 accedens (*bis*) *T*: accidens *MPX*.

38-49 ita *pungebam*.

39 vivam *om. TMX Brf.*

[p.160] ideo homo quia caro non quia anima, [13] atque ita subiungit, Non
primum quod spiritale sed quod animale, postea quod spiritale,
secundum utrumque Adam, ecquid tibi videtur corpus animale et
corpus spiritale in eadem carne distinguere, cuius distinctionem in
45 utroque Adam, id est in utroque homine, praestruxit? [14] Ex qua enim
substantia pariant inter se Christus et Adam---scilicet ex carne,
licet et ex anima: sed carnis nomine homo uterque sunt: prior
enim caro homo---ex illa et ordinem admittere potuerunt ut alter
primus alter novissimus homo, id est Adam, deputarentur.
50 [15] Ceterum diversa in ordinem disponi non possunt, de substantia
dumtaxat: de loco enim aut tempore aut condicione forsitan possint.
Hic autem de substantia carnis primus et novissimus dicti
sunt, sicut et rursus primus homo de terra et secundus de caelo:
quia etsi de caelo secundum spiritum, sed homo secundum carnem.
55 [16] Itaque cum carni conveniat ordo in utroque Adam, non animae,
ut primus homo in animam vivam novissimus in spiritum vivificantem
distincti sunt, aequae distinctio eorum carni distinctionem

60 praeiudicavit, ut de carne sit dictum, Non primum quod spiritale
sed quod animale, postea quod spiritale, [17] atque ita eadem sit et
supra intellegenda, et quae seminetur corpus animale et quae
resurgat corpus spiritale, quia non primum quod spiritale sed quod
animale, quia primus Adam in animam novissimus Adam in
spiritum: totum de homine, totum de carne quando de homine.
65 [18] Quid ergo dicemus? Nonne et nunc habet caro spiritum ex fide, ut
quaerendum sit quomodo corpus animale dicatur seminari?
Plane accepit hic spiritum caro, sed arrabonem, animae autem non

43 ecquid *Gel.*: et quid *MPX.*: et quod *T.*

57 sunt *T.*: sint *R.*

66 spiritum caro *T.*: spiritum ex fide ut quaerendum sit quomodo corpus
animale dicatur seminari: plane accepit et hic spiritum caro *MPX.*

[p.162] arrabonem sed plenitudinem. Itaque etiam propterea,
70 substantiae nomine animale corpus nuncupata est in qua seminatur,
futura proinde per plenitudinem spiritus insuper spiritale, in qua
resuscitatur. Quid mirum si magis inde vocata est unde conferta
est quam unde *respersa* est?

5 **LIV.** [1] Ita de vocabulorum occasionibus plurimum quaestiones
subornantur, sicut et de verborum communionibus. Nam quia et
illud apud apostolum positum est, Uti devoretur mortale a vita,
caro scilicet, devorationem quoque ad perditionem scilicet carnis
adripiunt, quasi non et bilem et dolorem devorare dicamur, id est
abscondere et tegere et intra nosmetipsos continere. [2] Denique cum
et illud scriptum sit, Oportet mortale hoc induere immortalitatem,
10 ostenditur quomodo mortale devoretur a vita, dum indutum
immortalitate absconditur et tegitur et intus continetur, non dum
absumitur et amittitur. [3] Ergo et mors, inquis, salva erit cum fuerit
devorata. Ideo discerne pro sensibus communionem verborum, et
integre intelleges. Aliud enim mors et aliud mortale: aliter itaque
15 devorabitur mors et aliter mortale. Mors non capit immortalitatem,
mortale autem capit. [4] Denique et scriptum est quod necesse
est mortale hoc induere immortalitatem. Quomodo ergo capit?
Dum devoratur a vita. Quomodo devoratur a vita? Dum recipitur
et redigitur et includitur in ipsam. Ceterum mors merito in interitum
20 devoratur quia et ipsa in hoc devorat. [5] Devoravit, inquit,
mors invalescendo: et ideo devorata est in contentionem: Ubi est
mors aculeus tuus? Ubi est mors contentio tua? Proinde et vita,

68 qua *TMPX.*: quo *Urs.*

69 qua *TMP.*: que *X.*: quo *Urs.*

70 vocitata *MPX.*

71 *respersa Gel.*: *responsa T.*: *dispersa MPX.*

54: 10 absumitur *TX.*: adsumitur *MP.*

12 intelleges *T Gel.*: intellegis *MPX.* aliter itaque.. aliter mortale, *om.*
MPX.

15 est *T.*: sit *MPX.*

16 quomodo devoratur a vita *om.* *MPX.*

[p.164] mortis scilicet aemula, per contentionem devorabit in salutem
quod per contentionem suam devoraverat mors in interitum.

5 **LV.** [1] Quanquam igitur resurrecturam carnem probantes hoc ipso
non aliam resurrecturam probemus quam de qua agitur, tamen
singulae quaestiones et causae earum proprios quoque flagitant
congressus, licet aliunde iam caesae. [2] Interpretabimur itaque
plenius et vim et rationem demutationis, quae ferme subministrat

alterius carnis resurrectionis praesumptionem, quasi demutari
desinere sit in totum et de pristino perire. [3] Discernenda est autem
demutatio ab omni argumento perditionis: aliud enim demutatio
10 aliud perditio. Porro non aliud, si ita demutabitur caro ut pereat.
Peribit autem demutata, si non ipsa permanserit in demutatione
quae exhibita fuerit in resurrectione. [4] Quemadmodum enim perit
si non resurgit, ita et si resurgit quidem verum in demutatione
subducitur, aequae perit: aequae enim non erit ac si non resurrexerit.
15 Et quam ineptum si in hoc resurgit ut non sit, quae potuit non
resurrexisse *ne esset*, quia non esse iam coeperat. [5] Non miscebuntur
omnino diversa, mutatio atque perditio, operibus utique diversa:
perdit haec, illa mutat. Quomodo ergo quod perditum est
mutatum non est, ita quod mutatum est perditum non est.
20 [6] Perisse enim est in totum non esse quod fuerit: mutatum esse
aliter esse est. Porro dum aliter est, idipsum potest esse. Habet
enim esse quod non omnino perit: mutationem enim passum est,
non perditionem. [7] Atque adeo potest et demutari quid et ipsum esse
nihilominus, ut et totus homo in hoc aevo substantia quidem
25 ipse sit multifariam tamen demutetur, et habitu et ipsa corpulentia
et valetudine et condicione et dignitate et aetate, studio negotio
artificio, facultatibus sedibus legibus moribus, nec quicquam

22 suam *Jun.*: tuam *MPX*: *om. T Gel. Brf.*

55: 12 demutationem *MPX*.

15 *ne esset Brf.*: necesse est *MPX*: necesse *R*¹: nec esse *R*³ (*forsan recte*).

21 omnino *om. MPX*.

[p.166] tamen amittat hominis, nec ita alius efficiatur ut cesset idem esse,
immo nec alius efficiatur sed aliud. [8] Hanc formam demutationis
divina etiam documenta testantur. Mutatur Moysi manus, et
30 quidem ad instar emortuae exsanguis et exalbida et frigida: sed et
recepto calore et refuso colore eadem caro et sanguis est. Mutatur
postea et facies eiusdem in contemplabili claritate: sed Moyses erat
proinde qui non videbatur. [9] Sic et Stephanus angelicum iam
fastigium induerat: sed non alia genua in lapidatione succiderant.
35 [10] Dominus quoque in secessu montis etiam vestimenta luce
mutaverat, sed liniamenta Petro agnoscibilia servaverat: ubi etiam
Moyses et Helias, alter in imagine carnis nondum receptae, alter in
veritate nondum defunctae, eandem tamen habitudinem corporis
etiam in gloria perseverare docuerant. [11] De quo exemplo instructus
40 et Paulus, Qui transfigurabit, inquit, corpus humilitatis nostrae
conformale corpori gloriae suae. Quodsi et transfigurationem et
conversionem in transitum substantiae cuiusque defendis, ergo et
Saul in alium virum conversus de corpore suo excessit, [12] et ipse
Satanas, cum in angelum lucis transfiguratur, qualitatem suam
45 amittit. Non opinor. Ita et in resurrectionis eventu mutari
converti reformari licebit cum salute substantiae.

LVI. [1] Etenim quam absurdum, quam vero et iniquum, utrumque
autem quam deo indignum, aliam substantiam operari aliam
mercede dispungi, ut haec quidem caro per martyria lanietur, alia
vero coronetur, item e contrario haec quidem caro in spurcitiis
5 volutetur, alia vero damnatur. [2] Nonne praestat omnem semel
fidem a spe resurrectionis abducere quam de gravitate atque iustitia
dei ludere---Marcionem pro Valentino resuscitari---[3] quando neque

28 efficiatur *C*: efficitur *TMPX*.

39 docuerant *T*: docuerunt *MPX*.

40 transfigurabit *Pam.*: transfiguravit *TMPX*.

41 quodsi et *T*: quod et si *MPX*.
42 transitum *MPX*: transitu *T*.
56: 1 iniquum *TC*: ethnicum *MPX*.
3 mercede *XR*³: mercedem *TMPR*¹.
3-4 per martyria... quidem caro *om. T*.
7 ita pungebam.

[p.168]

10

15

20

mentem neque memoriam neque conscientiam hominis hodierni
credibile sit aboleri per indumentum illud mutatorium immortalitatis
et incorruptelae, vacaturo scilicet emolumento et fructu
resurrectionis et statu divini utrobique iudicii? [4] Si non meminerim
me esse qui merui, quomodo gloriam deo dicam? Quomodo
canam illi novum canticum, nesciens me esse qui gratiam debeam?
Cur autem solius carnis demutatio excipitur, non et animae simul,
quae in omnibus praefuit carni? [5] Quale est ut eadem anima quae
in hac carne totum vitae ordinem decucurrit, quae in hac carne
deum didicit et Christum induit et spem salutis seminavit, in alia
nescioqua metat fructum? Nae illa gratiosissima caro, cui gratis
vita constabit. Quodsi non et anima mutabitur, iam nec animae
resurrectio est: nec ipsa enim surrexisset credetur si non alia
surrexerit.

5

10

LVII. [1] Hinc iam illa vulgaris incredulitatis argutia est. Si, inquit,
ipsa eademque substantia revocatur cum sua forma linea qualitate,
ergo et cum insignibus suis reliquis: itaque et caeci et claudi et
paralytici, et ut quis insignis excesserit ita et revertetur. [2] Quid nunc
et si ita? Dedignaris tantam gratiam qualiscumque a deo consequi?
Non enim et nunc animae solius admittens salutem dimidiatis
hominibus eam adscribis? Quid est credere resurrectionem, nisi
integram credere? Si enim caro de dissolutione reparabitur, multo
magis de vexatione revocabitur. [3] Minoribus maiora praescribunt.
Cuiuscumque membri detruncatio vel obtusio nonne mors membri
est? Si universalis mors resurrectione rescinditur, quid portionalis?
Si demutamur in gloriam, quanto magis in incolumitatem? [4] Vitiatio
corporum accidens res est, integritas propria est. In hac nascimur.
Etiam si in utero vitiemur, iam hominis est passio: prius est genus

9 amoveri *T*.
57: 10 cuiusque *T Brf*.

[p.170] 15

20

25

30

quam casus. [5] Quomodo vita confertur a deo, ita et refertur: quales
eam accipimus, tales et recipimus. Naturae non iniuriae reddimur:
quod nascimur, non quod laedimur, revivescimus. [6] Si non integros
deus suscitatur, non suscitatur mortuos. Quis enim mortuus integer,
etsi integer moritur? Quis incolumis qui exanimis? Quod corpus
inlaesum cum interemptum, cum frigidum, cum expallidum, cum
edurum, cum cadaver? Quando magis homo debilis, nisi cum
totus? Quando magis paralyticus, nisi cum immobilis? Ita nihil
aliud est mortuum resuscitari quam integrum fieri, ne ex ea parte
mortuus adhuc sit ex qua non surrexerit. [7] Idoneus deus reficere
quod fecit. Hanc suam et potestatem et liberalitatem satis iam in
Christo spondit: immo et ostendit non tantum resuscitatore
carnis verum etiam redintegratore. [8] Atque adeo et apostolus, Et
mortui, inquit, resurgent incorrupti: quomodo, nisi integri qui
retro corrupti tam vitio valetudinis quam et senio sepulturae? [9] Nam
et supra utrumque proponens, oportere et corruptivum istud
induere incorruptelam et mortale istud immortalitatem, non iteravit
sententiam sed differentiam demandavit: immortalitatem enim
ad rescissionem mortis, incorruptelam ad obliterationem corruptelae

35 dividendo, alteram ad resurrectionem alteram ad redintegrationem
temperavit. Puto autem et Thessalonicensibus omnis
substantiae integritatem repromisit. [10] Itaque nec in posterum
timebuntur corporum labes: nihil poterit admittere integritas vel
conservata vel restituta, ex quo illi etiam si quid amiserat redditur.
40 [11] Praescribens enim adhuc easdem passiones obituram carnem si
eadem resurrectura dicatur, naturam adversus dominum suum
temere defendis, legem adversus gratiam impie adseris, quasi deo
minus liceat et mutare naturam et sine lege servare. Quo ergo

26 immo et, etc., ita pungebam, conservata librorum MSS. scriptura resuscita-
torem, redintegratorem, ubi ablativa scripserant Kroy. Brf.

37 amittere Rig. Brf. (sed haud opus erat).

41 deo T: domino MPX.

[p.172] legimus, Quae impossibilia apud homines possibilia apud deum:
et, Stulta mundi elegit deus ut sapientia mundi confundat? [12] Oro te,
45 si famulum tuum libertate mutaveris, quia eadem caro atque anima
permanebunt quae flagellis et compedibus et stigmatibus obnoxiae
retro fuerant, idcircone illas eadem pati oportebit? Non opinor:
atquin et vestis albae nitore et anuli aurei honore et patroni nomine
ac tribu mensaque honoratur. [13] Permite hanc et deo potestatem
50 per vim illius demutationis condicionem non naturam reformandi,
dum et passiones auferuntur et munitiones conferuntur. Ita
manebit quidem caro etiam post resurrectionem eatenus passibilis
qua ipsa, qua eadem, et tamen impassibilis quia in hoc ipsum
manumissa a domino ne ultra pati possit.

LVIII. [1] Iocunditas, inquit Esaias, aeterna super caput eorum: nihil
aeternum nisi post resurrectionem: Aufugit, inquit, dolor et maeror
5 et gemitus ab illis. [2] Proinde et Iohanni angelus, Et delebit deus
omnem lacrimam ab oculis eorum: utique ex isdem oculis qui
retro fleverant quique adhuc flere potuissent si non omnem lacrimae
imbrem indulgentia divina siccasset. [3] Et rursus, Deus enim
delebit omnem lacrimam ab oculis eorum, et mors hactenus:
10 igitur et corruptela hactenus, proinde per incorruptelam fugata
quemadmodum mors per immortalitatem. [4] Si dolor et maeror et
gemitus ipsaque mors ex laesuris et animae et carnis obveniunt,
quomodo auferentur nisi cessaverint causae, scilicet laesurae carnis
atque animae? [5] Ubi casus adversi apud deum, ubi incursus infesti
15 apud Christum? Ubi daemonici impetus apud spiritum sanctum,
iam et ipso diabolo cum angelis suis ignibus merso? Ubi necessitas,
aut quod dicitur fortuna vel fatum? Quae resuscitatis plaga post

53 qua (bis) MPX: quia T. quia MPX: qua T Gel.

58: 2 inquit om. T.

6 siccaret MPX.

12 deum TC: dominum MPX.

ubi (altera vice) T: aut ubi MPX.

[p.174] veniam, quae reconciliatis ira post gratiam? Quae infirmitas post
virtutem, quae imbecillitas post salutem? [6] Quod vestimenta et
calciamenta filiorum Israelis quadraginta illis annis indetrita et
inobsoleta manserunt, quod et in ipsis corporibus unguium et
20 capillorum facilia crementa habilitatis et dignitatis iustitia defixit
ne etiam enormitas corruptelae deputaretur, [7] quod Babylonii ignes
trium fratrum nec tiaras nec sarabara quanquam Iudaeis aliena
laeserunt, [8] quod Ionas devoratus a belua maris in cuius alvo
naufragia de die digerebantur triduo post incolumis exspuitur,
25 [9] quod hodie Enoch et Helias, nondum resurrectione dispuncti

quia nec morte functi, qua tamen de orbe translati et hoc ipso iam aeternitatis candidati, ab omni vitio et ab omni damno et ab omni iniuria et contumelia immunitatem carnis ediscunt: cuius fidei testimonium signant nisi qua credi oportet haec futurae integritatis esse documenta? [10] Figurae enim nostrae fuerunt, apostolo auctore, quae scripta sunt ut et deum potentiores credamus omni corporum lege, et carnis magis utique et conservatorem cuius etiam vestimenta etiam calciamenta protexit.

LIX. [1] Sed futurum inquis aevum alterius est dispositionis et aeternae: igitur huius aevi substantiam non aeternam diversa possidere non posse. Plane, si homo propter dispositionem futuram, et non dispositio propter hominem. [2] Sedenim apostolus scribens, Sive mundus sive vita sive mors sive futura sive praesentia, omnia vestra sunt, eosdem constituit heredes etiam futurorum. Nihil tibi largitur Esaias dicens Omnis caro foenum, et alibi Et videbit omnis caro salutare dei: exitus, non substantias, distinxit.

18 illis *om. T.*

20 incrementa *T.*

21 corruptela *MPX.*

32 et (*post utique*) *om, T Brf.*

59: 8 dei *MPX:* domini *T.*

[p.176] [3] Quis enim iudicium dei non in sententia duplici statuit salutis et
10 poenae? Omnis igitur caro foenum quae igni destinatur, et omnis
caro videbit salutare domini quae saluti ordinatur. Ego me scio
neque alia carne adulteria commisisse, neque nunc alia carne ad
continentiam eniti. [4] Si quis est bina pudenda circumferens, potest
15 iam et demere foenum carnis immundae et solam sibi reservare
quae visura sit domini salutare. [5] Sed cum idem propheta etiam
nationes ostendat nunc deputatas velut pulverem et salivam, nunc
speraturas et credituras in nomen et in brachium domini, numquid
et de nationibus fallimur, et aliae quidem sunt crediturae aliae in
20 pulverem deputatae, ex diversitate substantiae? [6] Sed et Christus
intra oceanum, et de isto caelo quod nobis incubat, verum lumen
nationibus obfudit: et ipsi Valentiniani hic errare didicerunt: nec
alia erit forma nationum credentium nisi quae et non credentium,
de carne de anima. [7] Sicut ergo easdem nationes non genere sed
25 sorte distinxit, ita et carnes, quae in ipsis nationibus una substantia
est, non materia sed mercede disiungit.

LX. [1] Ecce autem, ut adhuc controversiam exaggerent carni, maxime
eidem, de officiis quoque membrorum argumentantur, aut et ipsa
dicentes permanere debere cum suis operibus et fructibus, ut
eidem corpulentiae adscripta, aut quia constet decessura esse officia
5 membrorum corpulentiam quoque eradunt, cuius scilicet perseverantia
credenda non sit utique sine membris, quia nec membra
credenda sint sine officiis. [2] Quo enim iam, inquiunt, spelunca haec
oris et dentium statio et gulae lapsus et compitum stomachi et
alvei gurges et intestinorum perplexa proceritas, cum esui et potui

11 domini *MPX: om. T: dei Pam. (sed licuit scriptori quasi in transitu et hic et infra prophetarum verba interpretari).*

20 incubat *TR³: incumbat PXR¹: incumbit M.*

25 disiunxit *MPX.*

60: 5 eradunt *Brf.:* eradant *libri.*

[p.178] 10 locus non erit? Quo huiusmodi membra admittunt subigunt
devolvunt dividunt digerunt egerunt, quo manus ipsae et pedes

et operarii quique artus, cum victus etiam cura cessabit? [3] Quo
renes conscii seminum, et reliqua genitalium utriusque sexus, et
conceptuum stabula et uberum fontes, decessuro concubitu et fetu
et educatu? Postremo quo totum corpus, totum scilicet vacaturum?
15 [4] Ad haec ergo praestruximus non oportere committi
futurorum atque praesentium dispositiones, intercessura tunc
demutatione: et nunc superstruimus officia ista membrorum necessitatibus
vitae huius eo usque consistere donec et ipsa vita transferatur
a temporalitate in aeternitatem, sicut animale corpus in spiritale,
20 dum mortale istud induit immortalitatem et corruptivum
istud incorruptelam. [5] Et ipsa autem liberata tunc vita a
necessitatibus, liberabuntur et membra ab officiis: nec ideo non erunt
necessaria: licet enim officiis liberentur, sed iudiciis detinentur ut quis
referat per corpus prout gessit. [6] Salvum enim hominem tribunal
25 dei exigit: salvum vero sine membris non licet, etenim ex quorum
non officiis sed substantiis constat, nisi forte et navem sine carina
sine prora sine puppi sine compaginis totius incolumitate salvam
adseverabis. [7] Et tamen navem, procella dissipatam vel carie
dissolutam, redactis et recuratis omnibus membris eandem saepe
30 conspeximus etiam titulo restitutionis gloriantem: de dei artificio et
arbitrio et iure torquebimur? [8] Porro si dives dominus et liberalis,
adfectui aut gloriae suae praestans solam navis restitutionem,
hactenus eam voluerit operari, idcirco tu negabis necessariam illi
compaginem pristinam ut exinde iam vacaturam, cum soli saluti
35 navis sine operatione conveniat? [9] Igitur hoc tantummodo discere

21 induct *Pam.*

24 detinentur *Löfstedt.* desinentur *T:* retinentur *MPX.* quis *libri:* quisque
Oeh. Brf.

26 etenim *scribebam:* enim *MP:* alii *alia.*

[p.180] sufficit, an deus hominem saluti destinando carnem destinarit, an
eandem velit denuo esse. Quam non debebis ex futura membrorum
vacatione praescribere denuo esse non posse: licet enim esse quid
40 denuo et nihilominus vacare. Nec potest autem dici vacare si non
sit. Atenim si sit, poterit et non vacare: nihil enim apud deum
vacabit.

LXI. [1] Sed accepisti, homo, os ad vorandum atque potandum: cur
non potius ad eloquendum, ut a ceteris animalibus distes? Cur non
5 potius ad praedicandum deum, et etiam hominibus antistes?
Denique Adam ante nomina animalibus enuntiavit quam de
arbore decerpit, ante etiam prophetavit quam voravit. [2] Sed
accepisti dentes ad macellum corrodendum: cur non potius ad
omnem hiatum et rictum tuum coronandum, cur non potius ad
10 pulsus linguae temperandos, ad vocis articulos offensione signandos?
Denique et edentulos et audi et vide, ut honorem oris et
organum dentium quaeras. [3] Forata sunt inferna in viro et in
femina, nimirum qua libidines fluent: cur non magis qua potuum
defluxus colentur? Est adhuc feminis intus quo semina congerantur:
15 an quo sanguinis onera secedant quem pigrior sexus discutere
non sufficit? [4] Dicenda enim et haec, quatenus quae volunt et
quorum volunt et qualiter volunt officia membrorum ludibriose de
industria suffundendae resurrectionis oblatrant, non recogitantes
ipsas prius causas necessitatis tunc vacaturas, cibi famem et potus
20 sitim et concubitus genituram et operationis victum. Sublata enim
morte neque victus fulcimenta ad subsidia vitae neque generis
subparatura gravis erit membris. [5] Ceterum et hodie vacare intestinis
et pudendis licebit: quadraginta diebus Moyses et Helias ieiunio
functi solo deo alebantur: iam tunc enim dedicabatur, Non in pane

37 *pro an (priore vice) cum Kroy. Brf. deus T: dominus MPX.*
61: 11 potuum defluxus *scribebam: potu de fructu T: defluxura MPX: potuum defruta Gel.*
17 cibi *R: ibi MP: ubi X: om. T.*

[p.182] vivet homo sed in dei verbo. ecce virtutis futurae liniamenta. [6] Nos
25 quoque, ut possumus, os <a> cibo excusamus, etiam sexum a
congressionem subducimus. Quot spadones voluntarii, quot virgines
Christi maritae, quot steriles utriusque naturae infructuosos genitalibus
structi! [7] Nam si et hic iam vacare est et officia et emolumenta
membrorum temporali vacatione, ut in temporali dispositione,
30 nec homo tamen minus salvus est, proinde homine salvo, et quidem
magis tunc ut in aeterna dispositione, magis non desiderabimus
quae iam hic non desiderare consuevimus.

LXII. [1] Sed huic disceptationi finem dominica pronuntiatio imponet:
Erunt, inquit, tanquam angeli: si non nubendo quia nec moriendo,
5 utique nec ulli simili necessitati succidendo corporalis condicionis,
quia et angeli aliquando tanquam homines fuerunt edendo et
bibendo et pedes lavacro porrigendo: humanam enim induerant
superficiem salva intus substantia propria. [2] Igitur si angeli, facti
tanquam homines, in eadem substantia spiritus carnalem tractationem
10 susceperunt, cur non et homines, facti tanquam angeli, in
eadem substantia carnis spiritalem subeant dispositionem, [3] non
magis sollemnibus carnis obnoxii sub angelico indumento quam
angeli sollemnibus spiritus sub humano, nec ideo non permansuri
in carne quia non in sollemnibus carnis, cum nec angeli ideo non et
15 in spiritu permanserint quia non et in sollemnibus spiritus? [4] Denique
non dixit, 'erunt angeli', ne homines negaret, sed 'tanquam
angeli', ut homines conservaret: non abstulit substantiam, cui
similitudinem attribuit.

LXIII. [1] Resurget igitur caro, et quidem omnis, et quidem ipsa, et
quidem integra. In deposito est ubicunque apud deum per

24 a cibo *Brf.: cibo MPX: ab osse T.*
26 maritae *T: maritatae MPX.*
29-30 nec homo . . . aeterna dispositione *om. T.*
62: 1 imponit *MPX.*
13 in spiritu *TB: spiritu MX: hiat P.*
63: 2 deum *TP: dominum MX.*

[p.184] fidelissimum sequestrem dei et hominum Iesum Christum, qui et
5 homini deum et hominem deo reddet, carni spiritum et spiritui
carnem, qui utrumque iam in semetipso foederavit, sponsam
sponso et sponsum sponsae comparavit. [2] Nam et si animam quis
contenderit sponsam, vel dotis nomine sequetur animam caro:
non erit anima prostituta, ut nuda suscipiatur a sponso: habet
instrumentum, habet cultum, habet mancipium suum carnem: ut
10 collactanea comitabitur. [3] Sed caro est sponsa, quae in Christo Iesu
spiritum sponsum per sanguinem passa est. Huius interitum quem
putas, secessum scias esse. Non sola anima seponitur: habet et caro
secessus suos interim, in aquis in ignibus in alitibus in bestiis. [4] Cum in
haec dissolvi videtur, velut in vasa transfunditur. Si etiam ipsa vasa
15 defecerint, cum de illis quoque effluxerit in suam matricem terram,
quasi per ambages resorbebitur, ut rursus ex illa repraesentetur
Adam auditurus a domino: Ecce Adam factus est tanquam unus ex
nobis: vere tunc compos mali quod evasit, et boni quod invasit.
Quid, anima, invides carni? [5] Nemo tam proximus tibi, quem post

20 deum diligas: nemo magis frater tuus quam quae tecum etiam in
deum nascitur. [6] Tu potius illi exorare debueras resurrectionem: per te,
si forte, deliquit. Sed nihil mirum si odisti cuius auctorem quoque
respuisti, quam et in Christo aut negare aut mutare consuevisti,
25 proinde et ipsum sermonem dei qui caro factus est vel stilo vel
interpretatione corrumpens, arcana etiam apocryphorum superducens,
blasphemiae fabulas. [7] Atenim deus omnipotens, adversus
haec incredulitatis et perversitatis ingenia providentissima gratia
sua effundens in novissimis diebus de suo spiritu in omnem carnem,
in servos suos et ancillas, et fidem laborantem resurrectionis
30 carnalis animavit et pristina instrumenta manifestis verborum et

5 qui *T: om. MPX.*

16 resorbetur *MPX.*

17 quasi unus ex nobis factus est *MPX.*

20 deum *T: dominum MPX.*

23 consuevisti *Brf.: consuevistis T: consuesti MPX.*

[p.186] sensuum luminibus ab omni ambiguitatis obscuritate purgavit.
[8] Nam quia haereses esse oportuerat ut probabiles quique
manifestentur, hae autem sine aliquibus occasionibus scripturarum
audere non poterant, idcirco pristina instrumenta quasdam
35 materias illis videntur subministrasse, et ipsas quidem isdem
litteris revincibiles. [9] Sed quoniam nec dissimulare spiritum sanctum
oportebat quominus et huiusmodi eloquiis superinundaret quae
nullis haereticorum versutiis semina subspargerent, immo et
40 veteres eorum caespites vellerent, idcirco iam omnes retro ambiguitates
et quantas volunt parabolas aperta atque perspicua totius
sacramenti praedicatione discussit per novam prophetiam de
paraclito inundantem. [10] Cuius si hauseris fontem, nullam poteris
sitire doctrinam, nullus te ardor exuret quaestionum: resurrectionem
quoque carnis usquequaque potando refrigeraberis.

35 illis *om. MPX.*

42 paraclito *TX.*

44 refrigeraberis *Leopold: refrigerabis libri.*

Ernest Evans(ed), *Tertullian's Treatise on the Resurrection*. © [S.P.C.K.](#) 1960. Reproduced by permission of SPCK.

Edited and translated by Canon Ernest Evans, 1960. Transcribed by Roger Pearse, 2003. Greek text is rendered using the Scholars Press SP Ionic font, free from [here](#). The text has been altered so that each sentence begins with a capital letter -- Evans allowed them to start with lower case, which is hard to read.